

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ДЕМ'ЯНИК Андрій Іванович

**Соціальна спрямованість видатків місцевих
бюджетів: стан та проблеми забезпечення / Social
orientation of local budget expenditures: status and
problems of ensuring**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітня програма – Публічні фінанси
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФПФм-21
А. І. Дем'яник

Науковий керівник:
д.е.н., професор, Б. С. Шулюк

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ.....	6
1.1. Економічна сутність і роль видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості у забезпеченні сталого розвитку територій.....	6
1.2. Склад та нормативно-правове забезпечення видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості.....	12
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗДІСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УКРАЇНІ....	20
2.1. Сучасні тенденції фінансування видатків місцевих бюджетів на освіту....	20
2.2. Аналіз фінансування видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток.....	28
2.3. Прагматика здійснення видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення.....	36
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УКРАЇНІ.....	42
3.1. Світовий досвід здійснення видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості та можливості його використання в українській практиці.....	42
3.2. Підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості в умовах економічних дисбалансів і воєнних викликів.....	49
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується поглибленням соціально-економічних диспропорцій, посиленням бюджетних обмежень та зростанням ролі місцевого самоврядування у забезпеченні належного рівня життя населення. У цих умовах особливого значення набуває ефективне формування та використання видатків місцевих бюджетів, спрямованих на реалізацію соціальної функції держави. Саме через систему місцевих бюджетів забезпечується фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та інших сфер, які безпосередньо впливають на якість життя громадян.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності соціальної спрямованості видатків місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади, обмеженості фінансових ресурсів територіальних громад, а також зростання соціальних потреб населення, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Водночас існуюча практика формування та використання бюджетних коштів на місцевому рівні характеризується наявністю структурних дисбалансів, недостатньою адресністю соціальних видатків, низькою ефективністю окремих бюджетних програм, що потребує наукового обґрунтування напрямів їх удосконалення.

Теоретичні та прикладні аспекти соціальної спрямованості бюджетних видатків досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних учених у сфері публічних фінансів, бюджетної політики та соціального забезпечення, зокрема: Н. Бак, Г. Возняк, Л. Гордієнко, В. Горина, В. Дем'янишина, М. Забаштанського, О. Кириленко, С. Коваль, А. Крисоватого, З. Лободіної, О. Петрушки, І. Пріхно, І. Сидор, Б. Шулюк тощо. Водночас, питання оптимізації структури видатків місцевих бюджетів, підвищення їх результативності та відповідності соціальним пріоритетам розвитку територій залишаються недостатньо розробленими та потребують подальшого дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення соціальної спрямованості видатків місцевих бюджетів в Україні. Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність та роль соціальної спрямованості видатків місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку країни;
- дослідити нормативно-правове забезпечення формування соціальних видатків на місцевому рівні;
- проаналізувати структуру та динаміку видатків місцевих бюджетів соціального спрямування;
- оцінити ефективність використання бюджетних ресурсів у соціальній сфері;
- виявити основні проблеми забезпечення соціальної спрямованості видатків місцевих бюджетів;
- обґрунтувати напрями удосконалення процесу формування та використання соціальних видатків місцевих бюджетів.

Об'єктом дослідження є процес формування та використання видатків місцевих бюджетів України соціального призначення.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти забезпечення соціальної спрямованості видатків місцевих бюджетів.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: методи аналізу та синтезу – для узагальнення теоретичних підходів до структури видатків місцевих бюджетів; статистичні методи – для оцінки структури та динаміки показників видаткової складової місцевих бюджетів на соціальну сферу; порівняльний аналіз – для дослідження тенденцій соціальних видатків місцевих бюджетів; системний підхід – для обґрунтування напрямів удосконалення бюджетної політики територій в частині фінансового забезпечення соціальної сфери тощо.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, звітні дані Міністерства фінансів України, Державної

казначейської служби України, аналітичні матеріали органів державної влади, наукові публікації та результати власних досліджень автора.

Науковою новизною одержаних результатів кваліфікаційної роботи є: узагальнення та систематизація теоретичних доробок у напрямі бюджетного фінансування видатків соціальної спрямованості; проведення комплексного аналізу практики та проблематики реалізації соціальних видатків за рахунок власних і переданих коштів місцевих бюджетів; визначено та обґрунтовано можливі напрями підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості в умовах економічних дисбалансів і воєнних викликів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання місцевими фінансовими органами при формуванні та реалізації бюджетної політики у соціальній сфері, а також у навчальному процесі закладів вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення кваліфікаційної роботи знайшли відображення у публікаціях автора на тему: «Роль видатків місцевих бюджетів соціального призначення у забезпеченні сталого розвитку територій», «Економічний зміст послуги соціального призначення» та «Світовий досвід соціальної спрямованості видатків місцевих бюджетів і можливості його використання в українській практиці», розміщених у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

1.1. Економічна сутність і роль видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості у забезпеченні сталого розвитку територій

В системі публічних фінансів видатки місцевих бюджетів виступають ключовим інструментом реалізації соціально-економічної політики держави на рівні територіальних громад. Особливе місце у їх структурі займають видатки соціальної спрямованості, які забезпечують фінансування базових суспільних послуг та формують передумови для підвищення якості життя населення. Їх економічна сутність полягає у перерозподілі валового внутрішнього продукту через бюджетну систему з метою задоволення соціальних потреб населення, зниження соціальної нерівності та забезпечення соціальної стабільності.

Видатки місцевих бюджетів соціальної спрямованості відображають функціональне призначення публічних фінансів у частині реалізації соціальної функції держави. Вони охоплюють фінансування таких галузей, як «освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, культура, фізична культура і спорт, що формують людський капітал та визначають довгострокові перспективи розвитку територій» [5]. На відміну від інвестиційних чи адміністративних витрат, соціальні видатки мають виражений мультиплікативний ефект, оскільки їх результати проявляються не лише у поточному підвищенні добробуту населення, але й у зростанні продуктивності праці, інноваційної активності та економічного потенціалу регіонів.

В умовах децентралізації влади в Україні роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціальних стандартів суттєво зросла. Передача значного обсягу повноважень та фінансових ресурсів органам місцевого самоврядування обумовила необхідність підвищення ефективності управління бюджетними коштами, зокрема у соціальній сфері. Видатки соціальної спрямованості стали

основною складовою видаткової частини місцевих бюджетів, що свідчить про їх визначальну роль у реалізації політики сталого розвитку на локальному рівні.

Економічна сутність соціальних видатків проявляється через їхню функціональну спрямованість, яка включає:

- забезпечення доступності та якості базових соціальних послуг;
- підтримку вразливих верств населення;
- формування соціальної інфраструктури;
- стимулювання розвитку людського капіталу.

У цьому контексті соціальні видатки виступають не лише інструментом поточного фінансування установ і організацій соціальної сфери, а й важливим фактором довгострокового економічного зростання.

Видатки місцевих бюджетів відіграють системоутворюючу роль у забезпеченні сталого розвитку територій та регіонів. Поняття сталого розвитку територій «...формується на перетині економічної теорії, публічного управління та соціальної політики і відображає здатність територіальної системи забезпечувати довгострокове збалансоване зростання без виснаження ресурсної бази та погіршення якості життя населення» [38, с. 87]. Його зміст розкривається через інтеграцію трьох взаємопов'язаних компонентів: економічного, соціального та екологічного (див. рис. 1.1). Економічна складова передбачає формування конкурентоспроможної локальної економіки, ефективне використання ресурсів, розвиток підприємництва та інвестиційної активності. Соціальна складова орієнтована на забезпечення гідного рівня життя, доступу до якісних суспільних послуг, соціальної справедливості та згуртованості громади. Екологічна складова охоплює раціональне природокористування, збереження довкілля та екологічну безпеку.

Сталий розвиток в Україні регламентований Стратегією сталого розвитку України до 2030 року [45], що визначає довгострокові орієнтири соціально-економічного та екологічного розвитку держави відповідно до глобальних пріоритетів, закріплених у ООН у межах Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Україна адаптувала 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) до

національних умов, сформувавши систему стратегічних пріоритетів, індикаторів та механізмів їх реалізації.

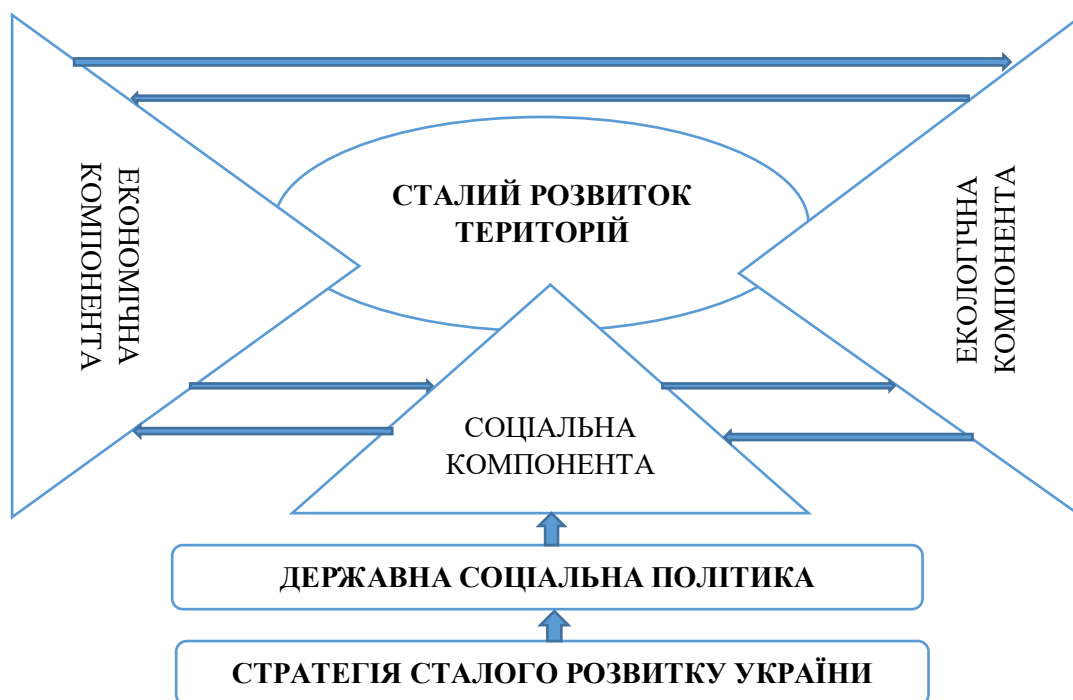

Рис. 1.1. Компоненти сталого розвитку територій та їх взаємозв'язок зі Стратегією сталого розвитку України

Примітка. Складено автором

Зміст стратегії базується на інтегрованому підході, що поєднує економічний розвиток, соціальну справедливість та екологічну збалансованість. Вона визначає вектор трансформації економіки, модернізації соціальної сфери та забезпечення екологічної безпеки, враховуючи сучасні виклики, зокрема військову агресію, необхідність післявоєнного відновлення та інтеграцію до європейського простору.

У межах стратегії визначено ключові національні цілі сталого розвитку, серед яких:

- подолання бідності;
- забезпечення якісної освіти;
- досягнення гендерної рівності;
- забезпечення доступу до якісної медицини;
- сталий розвиток економіки та зайнятості;

- розвиток інфраструктури;
- зменшення нерівності;
- формування сталих міст і громад;
- раціональне використання природних ресурсів;
- боротьба зі змінами клімату;
- розвиток партнерств для досягнення цілей [45].

Для кожної з цілей встановлено кількісні та якісні індикатори, що дозволяють оцінювати прогрес їх досягнення.

Особливістю української моделі є акцент на інституційній трансформації та реформуванні системи публічних фінансів, що передбачає підвищення ефективності бюджетної політики, прозорості управління ресурсами та зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. У цьому контексті важливу роль відіграє децентралізація, яка розглядається як інструмент досягнення збалансованого розвитку територій.

Значна увага у стратегії приділяється економічному зростанню на інноваційній основі. Йдеться про розвиток високотехнологічних секторів, цифровізацію економіки, підтримку підприємництва та інтеграцію у глобальні ланцюги доданої вартості. Водночас підкреслюється необхідність забезпечення інклюзивного характеру економічного розвитку, що передбачає створення робочих місць, підвищення доходів населення та зниження рівня соціальної диференціації.

Соціальний вимір стратегії орієнтований на підвищення якості життя населення, розвиток людського капіталу та забезпечення соціальної згуртованості. Особлива увага приділяється «вразливим групам населення та забезпеченню рівного доступу до суспільних благ. Екологічна складова включає перехід до ресурсоефективної та низьковуглецевої економіки, розвиток відновлюваної енергетики, зменшення забруднення довкілля та адаптацію до змін клімату» [11, с. 298]. У цьому контексті важливим є узгодження економічної діяльності з екологічними обмеженнями та впровадження принципів «зеленої» економіки.

Механізм реалізації стратегії передбачає інтеграцію ЦСР у державну політику, галузеві та регіональні стратегії розвитку, а також у бюджетний процес. Важливу роль відіграють моніторинг і оцінка досягнення цілей, які здійснюються на основі системи індикаторів, адаптованих до національних умов. Координацію процесу забезпечують органи державної влади у взаємодії з місцевим самоврядуванням, бізнесом та громадянським суспільством.

В умовах сучасних викликів Стратегія сталого розвитку України до 2030 року [45] набуває додаткового значення як інструмент відновлення та трансформації економіки. Вона орієнтує державну політику на досягнення довгострокової стійкості, підвищення конкурентоспроможності країни та забезпечення високих стандартів життя населення, що відповідають європейським принципам розвитку.

У контексті територіального розвитку соціальна компонента сталого розвитку є надзвичайно важливою, оскільки саме вона «визначає якість людського капіталу, рівень соціальної стабільності та інституційну спроможність громад до саморозвитку» [40]. Саме тому видатки місцевих бюджетів соціальної спрямованості виступають ключовим фінансовим інструментом реалізації принципів сталого розвитку на локальному рівні.

Видатки соціальної спрямованості охоплюють фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту та інших сфер, що безпосередньо формують людський потенціал території. Їх вплив на сталий розвиток проявляється насамперед через інвестиції у людський капітал. Фінансування освітньої сфери сприяє підвищенню рівня знань, навичок і компетенцій населення, що, у свою чергу, підвищує продуктивність праці та інноваційну спроможність економіки. Видатки на охорону здоров'я забезпечують збереження та відновлення трудового потенціалу, знижують соціально-економічні втрати від захворюваності та підвищують тривалість активного життя населення [42, с.125].

Соціальні трансфери та програми підтримки вразливих верств населення виконують важливу функцію зменшення соціальної нерівності та бідності. Це

сприяє соціальній стабільності, знижує ризики соціальної напруги та створює передумови для сталого розвитку громад. Водночас ефективно організована система соціального захисту стимулює економічну активність населення, оскільки формує базовий рівень соціальної безпеки.

Значний вплив соціальні видатки мають і на «...розвиток соціальної інфраструктури територій. Інвестиції у заклади освіти, охорони здоров'я, культури та спорту формують інституційне середовище, яке забезпечує відтворення людського капіталу та підвищує привабливість території для проживання і ведення бізнесу» [47]. Це, у свою чергу, сприяє залученню інвестицій, розвитку місцевої економіки та зростанню доходної бази бюджетів.

Важливим аспектом є мультиплікативний ефект соціальних видатків. Вони не лише забезпечують безпосереднє задоволення соціальних потреб, але й генерують опосередкований економічний ефект через зростання споживчого попиту, розвиток суміжних галузей та підвищення загальної економічної активності. Таким чином, соціально орієнтовані видатки виступають не витратами у вузькому розумінні, а інвестиціями у довгостроковий розвиток територій. Разом з тим, ефективність впливу видатків місцевих бюджетів на сталий розвиток значною мірою залежить від якості їх планування та використання. Недостатня адресність соціальних програм, нераціональний розподіл ресурсів, низький рівень контролю за результативністю бюджетних витрат можуть знижувати їх позитивний ефект. Крім того, існуюча диференціація фінансової спроможності територіальних громад обумовлює нерівномірність забезпечення соціальних стандартів, що суперечить принципам сталого розвитку.

У сучасних умовах особливого значення набуває «орієнтація бюджетної політики на досягнення конкретних соціальних результатів, що забезпечуються шляхом програмно-цільового методу бюджетування та узгодження бюджетних рішень із стратегічними цілями розвитку територій» [43].

Важливою характеристикою соціально орієнтованих видатків є їх адресність та результативність. У сучасних умовах бюджетна політика повинна

орієнтуватися не лише на обсяг фінансування, а й на досягнення конкретних соціально-економічних результатів. Це передбачає впровадження програмно-цільового методу бюджетування, оцінку ефективності бюджетних програм, моніторинг соціальних показників та адаптацію бюджетних рішень до потреб територіальних громад. Разом з тим, існують суттєві проблеми у забезпеченні належної соціальної спрямованості видатків місцевих бюджетів. Серед них:

- обмеженість фінансових ресурсів,
- нерівномірність бюджетної забезпеченості територій;
- залежність від міжбюджетних трансфертів;
- недостатній рівень фінансової автономії органів місцевого самоврядування;
- недосконалість механізмів планування та контролю за використанням бюджетних коштів.

Зазначене знижує ефективність реалізації соціальної політики та ускладнює досягнення цілей сталого розвитку.

Таким чином, видатки місцевих бюджетів соціальної спрямованості є ключовим інструментом реалізації соціальної функції держави на місцевому рівні та важливим чинником забезпечення сталого розвитку територій. Їх економічна сутність полягає у цілеспрямованому використанні бюджетних ресурсів для задоволення соціальних потреб населення, розвитку людського капіталу та формування соціальної інфраструктури. Підвищення ефективності таких видатків є необхідною умовою досягнення соціальної стабільності, економічного зростання та підвищення якості життя населення.

1.2. Склад та нормативно-правове забезпечення видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості

Видатки місцевих бюджетів соціальної спрямованості займають домінуюче місце у структурі публічних фінансів на локальному рівні та

відображають пріоритетність забезпечення базових соціальних гарантій населення. Їх склад визначається функціональною класифікацією видатків бюджету, що регламентується Бюджетним кодексом України [6], а також підзаконними нормативно-правовими актами у сфері бюджетного процесу.

У межах функціональної класифікації, визначеної Бюджетним кодексом України, видатки місцевих бюджетів соціальної спрямованості деталізуються за окремими галузями, що дозволяє чітко ідентифікувати напрями фінансування та їх цільове призначення. Їх структура охоплює конкретні бюджетні програми та види витрат, пов'язані з наданням суспільних послуг і соціальною підтримкою населення. До видатків соціальної спрямованості місцевих бюджетів належать «фінансові ресурси, спрямовані на реалізацію державних та місцевих програм у сферах, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням соціальних потреб населення» [44, с.47]. Вони охоплюють такі основні функціональні групи:

- освіта – фінансування закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти, а також окремих програм професійної та вищої освіти місцевого значення;
- охорона здоров'я – видатки на утримання комунальних закладів охорони здоров'я, фінансування програм громадського здоров'я, профілактичних заходів;
- соціальний захист та соціальне забезпечення – надання соціальних допомог, пільг, субсидій, підтримка малозабезпечених та вразливих категорій населення;
- духовний і фізичний розвиток, що включає: культуру і мистецтво – утримання бібліотек, музеїв, будинків культури, фінансування культурно-мистецьких заходів, а також фізичну культуру і спорт – розвиток спортивної інфраструктури, підтримка дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Склад відображає комплексний характер соціальних видатків, які охоплюють як безпосередні трансферти населенню, так і фінансування установ, що забезпечують надання суспільних послуг (див. рис. 1.2). Таким чином, видатки місцевих бюджетів соціальної спрямованості мають чітко

структурований характер і охоплюють як фінансування установ соціальної інфраструктури, так і прямі трансфери населенню.

Рис. 1.2. Склад видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості

Примітка. Складено за даними [6]

Їхня деталізація за галузями дозволяє забезпечити адресність бюджетної політики та орієнтацію на задоволення конкретних соціальних потреб територіальних громад.

Нормативно-правове забезпечення видатків соціального призначення місцевих бюджетів має багаторівневий характер. Базовим документом виступає Бюджетний кодекс України [6], який визначає принципи бюджетної системи, розмежування видатків між рівнями публічної влади, порядок формування та виконання місцевих бюджетів. Зокрема, Бюджетний кодекс закріплює повноваження органів місцевого самоврядування у сфері фінансування соціальних послуг та визначає джерела їх забезпечення. Бюджетним кодексом визначено принципи формування та фінансування видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу. Йдеться про принципи цільового використання бюджетних коштів, ефективності та результативності, субсидіарності, справедливості й неупередженості. У контексті соціальних видатків це означає, що фінансування має бути спрямоване на досягнення конкретних соціальних результатів, забезпечення доступності послуг та врахування потреб населення на відповідній території.

Ключове значення має положення Кодексу щодо розмежування видатків між державним та місцевими бюджетами. У ньому закріплено, що фінансування більшості соціальних послуг (освіта, первинна медицина, соціальні послуги, культура, спорт) належить до повноважень органів місцевого самоврядування. При цьому визначено «поділ видатків на:

- видатки, що здійснюються з місцевих бюджетів для реалізації власних повноважень територіальних громад;
- видатки, пов'язані з виконанням делегованих державою повноважень, які фінансуються за рахунок міжбюджетних трансфертів» [6].

Саме ця конструкція пояснює, чому значна частина соціальних видатків місцевих бюджетів забезпечується через систему міжбюджетних трансфертів (освітня субвенція, субвенції на соціальний захист населення). Кодекс визначає порядок їх надання, розподілу та використання, що є важливим для гарантування

єдиних соціальних стандартів по всій території країни. Окремо Бюджетним кодексом закріплено функціональну класифікацію видатків, яка включає такі розділи, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, культура і мистецтво, фізична культура і спорт.

Важливою складовою Бюджетного кодексу є регламентація бюджетного процесу на місцевому рівні, зокрема планування, затвердження та виконання видатків місцевих бюджетів. Кодекс передбачає застосування ПЦМ бюджетування, що передбачає формування соціальних видатків у вигляді бюджетних програм із визначеними цілями, завданнями та показниками ефективності, що дозволяє оцінювати не лише обсяг фінансування, а й досягнення конкретних соціальних результатів [6].

Бюджетний кодекс визначає відповідальність органів місцевого самоврядування за ефективне та цільове використання бюджетних коштів. У сфері соціальних видатків це особливо важливо, оскільки йдеться про фінансування суспільно значимих послуг і матеріальну підтримку населення. Передбачено також механізми фінансового контролю та аудиту, які забезпечують прозорість використання коштів.

Суттєвим положенням Кодексу є закріплення фінансової автономії місцевих бюджетів, що дає змогу органам місцевого самоврядування самостійно визначати пріоритети бюджетного фінансування у межах наявних фінансових ресурсів, що створює можливість адаптувати соціальні видатки до специфіки територіальних громад, але водночас потребує високого рівня управлінської спроможності.

Важливу роль відіграють щорічні закони «Про Державний бюджет України» [30], які встановлюють обсяги міжбюджетних трансфертів, зокрема освітньої субвенції, що спрямовуються до місцевих бюджетів для фінансування установ освіти, а також базові соціальні стандарти, які формують основу для розрахунку матеріальної та фінансової допомоги окремим категоріям громадян в межах соціального захисту та соціального забезпечення громадян. Зокрема, *«прожитковий мінімум – основний державний соціальний стандарт, який*

визначається у розрахунку на одну особу та окремо для основних соціально-демографічних груп населення (діти різного віку, працездатні особи, особи, що втратили працездатність)» [6]. Він використовується як база для розрахунку соціальних допомог, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат; *мінімальна заробітна плата* – встановлюється у місячному та погодинному розмірах і визначає гарантований державою мінімальний рівень оплати праці, впливає на формування фонду оплати праці у бюджетній сфері та визначає базу для нарахування податків і ЄСВ; *мінімальна пенсія* (на рівні прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність) – фактично визначається через прожитковий мінімум для непрацездатних осіб і слугує орієнтиром для встановлення мінімального розміру пенсійних виплат; *рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум)* – застосовується при визначенні права на окремі види державної соціальної допомоги, зокрема для малозабезпечених сімей, і встановлюється у відсотках до прожиткового мінімуму; *розміри окремих державних соціальних допомог*, прив'язаних до прожиткового мінімуму, зокрема:

- «допомога малозабезпеченим сім'ям;
- допомога особам з інвалідністю;
- допомога сім'ям з дітьми (частково через інші нормативні акти, але з урахуванням бюджетних параметрів);
- інші трансферти соціального характеру» [6].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [31] закріплює повноваження органів місцевого самоврядування у соціальній сфері, зокрема у галузях освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту, а також визначає їх відповідальність за забезпечення доступності відповідних послуг. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [31] визначає інституційні основи та повноваження, які фактично формують зміст і напрями фінансування соціальної сфери за рахунок коштів місцевих бюджетів. Передусім закон закріплює компетенцію органів місцевого самоврядування у соціальній сфері, що є підставою для здійснення відповідних видатків. Зокрема, до відання

територіальних громад і їх органів управління належать питання забезпечення функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, соціального захисту населення. Саме ці повноваження визначають необхідність фінансування відповідних галузей із місцевих бюджетів.

Суттєвим є поділ повноважень на власні (самоврядні) та делеговані державою. У соціальній сфері це означає, що:

- за рахунок власних повноважень громади самостійно визначають обсяги та напрями фінансування місцевих соціальних програм, утримання комунальних закладів, розвиток соціальної інфраструктури;

- у межах делегованих повноважень органи місцевого самоврядування забезпечують реалізацію державної соціальної політики (наприклад, надання соціальних допомог, організація базових послуг), що фінансується переважно через міжбюджетні трансфери.

Закон також визначає, що «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є місцеві бюджети, які забезпечують виконання соціально значущих функцій» [3]. При цьому органи місцевого самоврядування мають право самостійно формувати, затверджувати та виконувати місцеві бюджети, що включає визначення пріоритетів фінансування соціальної сфери відповідно до потреб громади.

Важливим положенням є право місцевих рад затверджувати програми соціально-економічного та культурного розвитку, у яких визначаються напрями використання бюджетних коштів, зокрема на соціальні потреби, що створює стратегічну основу для планування видатків соціальної спрямованості. Крім того, закон передбачає повноваження органів місцевого самоврядування щодо:

- управління комунальними закладами соціальної інфраструктури;
- встановлення додаткових (понад державні) соціальних гарантій за рахунок місцевих бюджетів;
- організації надання соціальних послуг населенню;
- контролю за ефективним використанням бюджетних коштів.

Таким чином, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [31] визначає не стільки перелік видатків соціального спрямування, скільки правові засади їх виникнення, закріплюючи повноваження, відповідальність і фінансову автономію органів місцевого самоврядування. Саме вони формують зміст і пріоритети фінансування соціальної сфери на місцевому рівні.

Важливим законодавчим актом є також Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [32], який регламентує виконання делегованих повноважень держави, у тому числі у соціальній сфері.

Окремі аспекти фінансування соціальних видатків регулюються галузевими законами, зокрема Законами України «Про освіту» [33], «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [27], «Про соціальні послуги» [34] та іншими нормативними актами, які визначають стандарти надання послуг, порядок фінансування установ та механізми реалізації соціальної політики.

У контексті децентралізації важливим є також нормативне закріплення фінансової автономії територіальних громад та розширення їх повноважень у сфері управління бюджетними ресурсами. Це дозволяє більш гнучко реагувати на локальні соціальні потреби, однак водночас підвищує відповідальність за ефективність використання коштів. Попри достатньо розвинену нормативно-правову базу, існують певні проблеми у її практичній реалізації. Серед них слід виділити: складність та фрагментарність законодавчого регулювання соціальної сфери, фінансова залежність від міжбюджетних трансфертів, недостатня узгодженість між різними нормативними актами, а також обмеженість фінансових ресурсів, що впливає на повноту забезпечення соціальних гарантій.

Таким чином, склад видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості охоплює широкий спектр напрямів фінансування соціальної сфери, а їх нормативно-правове забезпечення формується на основі бюджетного та галузевого законодавства. Ефективність реалізації цих видатків значною мірою залежить від узгодженості нормативної бази, рівня фінансової спроможності територіальних громад та якості управління бюджетними ресурсами.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасні тенденції фінансування видатків місцевих бюджетів на освіту

Сучасні тенденції фінансування видатків місцевих бюджетів на освіту в Україні формуються під впливом децентралізації, воєнного стану, демографічних змін та необхідності модернізації освітньої інфраструктури. Освіта залишається одним із найбільших напрямів видатків місцевих бюджетів, оскільки саме органи місцевого самоврядування забезпечують утримання закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, частково професійної та вищої освіти, позашкільної освіти (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів на освіту у 2021-2025 рр.

показники	2021	2022	2023	2024	2025	зростання / зменшення
Видатки місцевих бюджетів, млрд. грн. з них:	569,4	484,3	646,8	671,8	774,1	204,7
Видатки на освіту, в тому числі:	249,1	232,2	248,2	283,7	326,7	77,6
дошкільна освіта	48,6	40,7	45,3	50,7	56,1	7,5
загальна середня освіта	149,5	144,8	149,8	168,5	176,2	4,1
ПТО	13,7	15,0	15,8	16,8	17,8	4,1
фахова передвища і вища освіта	11,0	10,8	11,2	12,2	12,8	1,8
післядипломна освіта	0,9	0,9	1,0	1,1	0,9	-
позашкільна освіта	13,4	12,6	13,2	14,8	15,8	2,4
інші заклади та заходи у сфері освіти	11,9	7,4	11,9	19,6	47,2	35,3
частка видатків на освіту у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів, %	43,7	47,9	38,4	42,2	42,2	-1,5

Примітка. Складено за даними [13]

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів у 2025 році становив 774,1 млрд. грн., що на 204,7 млрд. грн. або на 35,9 % більше порівняно з 2021 роком.

Водночас у 2022 році спостерігалось суттєве скорочення видатків до 484,3 млрд. грн., тобто на 85,1 млрд. грн. або на 14,9 % порівняно з 2021 роком. Основною причиною такого скорочення стало повномасштабне вторгнення росії, що спричинило різке зниження економічної активності, втрату частини доходної бази місцевих бюджетів, релокацію населення та бізнесу, а також переорієнтацію публічних фінансових ресурсів на оборонні потреби.

З 2023 року спостерігається поступове відновлення фінансової спроможності місцевих бюджетів. Загальний обсяг видатків зріс на 162,5 млрд. грн. або на 33,6 % порівняно з 2022 роком, а у 2025 році — ще на 102,3 млрд. грн. або на 15,2 % порівняно з 2024 роком. Таке зростання пояснюється адаптацією бюджетної системи до умов воєнного стану, відновленням податкових надходжень, збільшенням міжбюджетних трансфертів та міжнародної фінансової допомоги. Видатки місцевих бюджетів на освіту у 2025 році становили 326,7 млрд. грн. що на 77,6 млрд. грн. або на 31,2 % більше порівняно з 2021 роком. Разом із тим у 2022 році відбулося скорочення освітніх видатків до 232,2 млрд. грн., тобто на 16,9 млрд. грн. або на 6,8 %. Це було зумовлено тимчасовим призупиненням діяльності частини закладів освіти, міграцією населення, переходом до дистанційного навчання та необхідністю оптимізації бюджетних витрат в умовах воєнних ризиків.

У структурі освітніх видатків найбільшу частку стабільно займали видатки на загальну середню освіту (див. рис. 2.1). У 2021 році їх обсяг становив 149,5 млрд. грн., а у 2025 році — 176,2 млрд. грн., що на 26,7 млрд. грн. або на 17,9 % більше. Незважаючи на відносне зростання, темпи приросту були нижчими, ніж за іншими напрямками. Це пояснюється оптимізацією мережі закладів загальної середньої освіти, скороченням чисельності учнів через демографічний спад та міграційні процеси, а також поширенням дистанційних форм навчання. У 2022 році видатки на загальну середню освіту скоротилися на 4,7 млрд. грн. або на 3,1 %, однак уже з 2023 року почалося поступове відновлення фінансування.

Видатки на дошкільну освіту у 2025 році становили 56,1 млрд. грн., що на 7,5 млрд. грн. або на 15,4 % більше порівняно з 2021 роком. У 2022 році вони

скоротилися на 16,3 %, що було одним із найбільших спадів серед освітніх напрямів. Причинами стали тимчасове закриття закладів дошкільної освіти у прифронтових регіонах, скорочення контингенту дітей та зменшення потреби у фінансуванні через евакуацію населення. Подальше відновлення видатків у 2023–2025 роках пов’язане з поступовим поверненням дітей до очного навчання та необхідністю забезпечення безпечного функціонування дитячих садків.

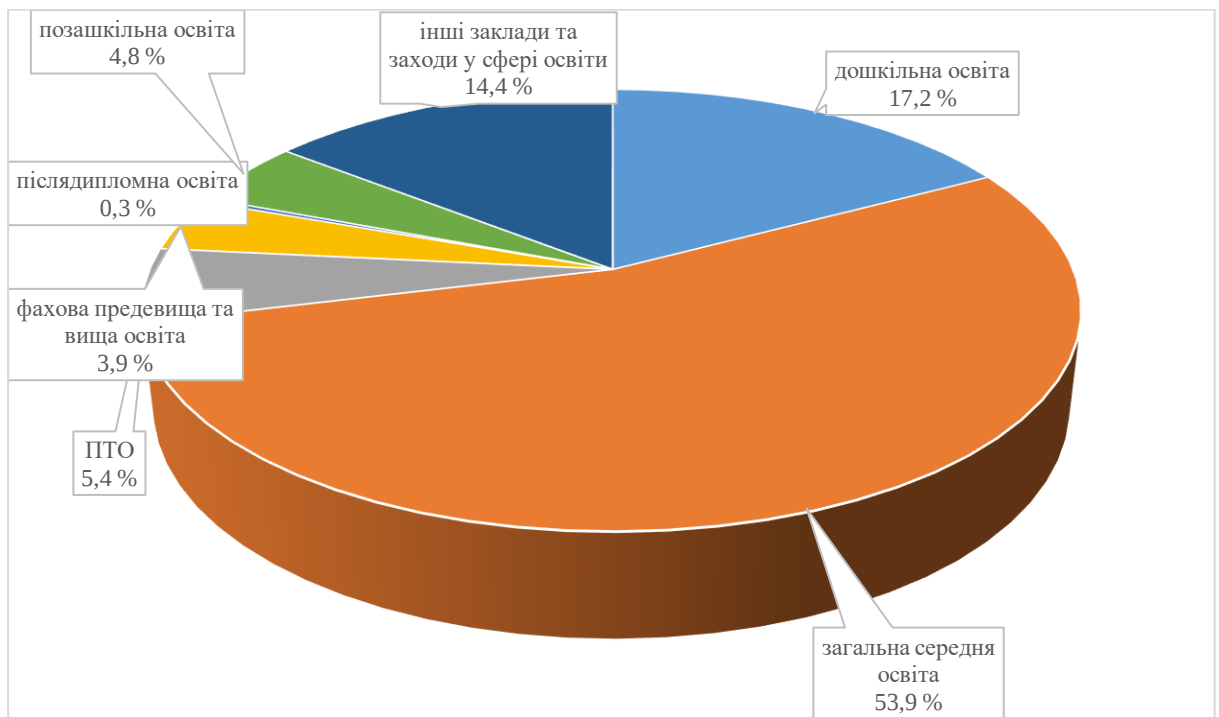

Рис. 2.1. Структура бюджетного фінансування освіти за рахунок коштів місцевих бюджетів України у 2025 році

Примітка. Складено за даними [13]

Видатки на професійно-технічну освіту демонстрували відносно стабільну позитивну динаміку. У 2025 році вони досягли 17,8 млрд. грн., що на 4,1 млрд. грн. або майже на 30 % більше порівняно з 2021 роком. Це пояснюється підвищенням уваги держави та громад до підготовки кваліфікованих кадрів для відновлення економіки, розвитку будівельної, промислової та енергетичної сфер, а також посиленням ролі регіональних ринків праці.

Видатки на фахову передвищу та вищу освіту за рахунок місцевих бюджетів зросли не суттєво — з 11,0 млрд. грн. у 2021 році до 12,8 млрд. грн. у 2025 році, тобто лише на 16,4 %. Така тенденція зумовлена переважанням

фінансування закладів вищої освіти за рахунок державного бюджету та обмеженими фінансовими можливостями громад.

Фінансування післядипломної освіти залишалося майже незмінним упродовж усього періоду і коливалося в межах 0,9–1,1 млрд. грн. Видатки на позашкільну освіту у 2025 році становили 15,8 млрд. грн., що на 2,4 млрд. грн. або на 17,9 % більше порівняно з 2021 роком [13]. У 2022 році їх обсяг скоротився на 6 %, оскільки саме позашкільні заклади першочергово зазнали оптимізації в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Однак у подальшому громади поступово відновлювали фінансування цієї сфери через її важливе соціальне значення для психологічної підтримки дітей та організації їхнього дозвілля.

Найбільш динамічне зростання продемонстрували видатки за статтею «інші заклади та заходи у сфері освіти» [6]. У 2025 році вони становили 47,2 млрд. грн., що на 35,3 млрд. грн. або майже у 4 рази більше порівняно з 2021 роком. Особливо стрімке зростання спостерігалось у 2024–2025 роках. Основними причинами стали збільшення капітальних видатків на облаштування укриттів, реконструкцію та ремонт пошкоджених закладів освіти, цифровізацію освітнього процесу, закупівлю генераторів, шкільних автобусів, засобів безпеки та технічного оснащення для дистанційного навчання.

Частка видатків на освіту у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів у 2021 році становила 43,7 %, у 2022 році — зросла до 47,9 %, а у 2023 році скоротилася до 38,4 % (див. рис. 2.2). Підвищення частки у 2022 році пояснюється тим, що в умовах війни органи місцевого самоврядування намагалися зберегти фінансування базових соціальних послуг, тоді як інші напрями видатків зазнали більшого скорочення. Подальше зниження частки освітніх видатків у 2023–2025 роках пов'язане зі збільшенням фінансування житлово-комунального господарства, безпекових заходів, соціального захисту та відновлення інфраструктури.

Відтак, у 2021–2025 рр. система фінансування освіти за рахунок місцевих бюджетів зазнала суттєвої трансформації під впливом воєнних, демографічних

та економічних чинників. Попри складні умови, органи місцевого самоврядування зберегли освіту як один із пріоритетних напрямів фінансування, а сучасна структура видатків дедалі більше орієнтується не лише на утримання закладів освіти, а й на забезпечення безпеки, цифровізації та адаптації освітнього середовища до нових суспільних викликів.

Однією з ключових тенденцій є посилення ролі міжбюджетних трансфертів, передусім освітньої субвенції та інших субвенцій за освітніми спрямуваннями з державного бюджету (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Склад і динаміка освітньої та інших субвенцій за освітніми
спрямуваннями у складі субвенцій, наданих місцевим бюджетам з
державного бюджету у 2021-2025 рр.**

показники	2021	2022	2023	2024	2025
Субвенції, всього, млрд. грн. <i>з них:</i>	179,9	114,6	127,1	134,8	146,5
освітня субвенція	100,1	96,6	90,7	104,2	107,5
субвенція на придбання шкільних автобусів	-	-	1,0	1,0	1,5
субвенція на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами	0,5	0,45	0,3	0,3	0,4
субвенція на облаштування безпечних умов в ЗЗСО	-	-	1,1	1,3	4,2
субвенція на реалізацію програми «Нова українська школа»	-	-	-	1,3	1,6
доплати педагогічним працівникам ЗЗСО	-	-	-	-	10,6
субвенція на забезпечення харчування учнів початкових класів ЗЗСО	-	-	-	4,7	1,7
<i>частка субвенцій освітнього спрямування у загальному обсязі субвенцій місцевим бюджетам, %</i>	55,6	84,3	71,4	77,3	73,4

Примітка. Складено за даними [13]

Аналіз складу і динаміки освітньої та інших субвенцій освітнього спрямування у складі міжбюджетних трансфертів у 2021–2025 рр. свідчить про суттєву трансформацію механізмів державної підтримки місцевих бюджетів у

сфері освіти під впливом децентралізації, воєнного стану, безпекових викликів та необхідності модернізації освітньої інфраструктури. Упродовж досліджуваного періоду держава поступово змінювала акценти фінансування від переважного забезпечення поточних потреб освітньої сфери до комплексної підтримки безпеки, цифровізації, інклюзії та соціального захисту учасників освітнього процесу.

Загальний обсяг субвенцій, наданих місцевим бюджетам з державного бюджету, у 2021 році становив 179,9 млрд. грн. У 2022 році він скоротився до 114,6 млрд. грн., тобто на 65,3 млрд. грн. або на 36,3 %. Таке різке зниження було зумовлене повномасштабним вторгненням росії, необхідністю концентрації фінансових ресурсів на оборонних потребах держави, скороченням окремих програм розвитку та зміною пріоритетів бюджетної політики. У 2023–2025 роках спостерігається поступове відновлення обсягів субвенцій: у 2025 році їх обсяг зріс до 146,5 млрд. грн., що на 31,9 млрд. грн. або на 27,8 % більше порівняно з 2022 роком. Однак рівень 2021 року так і не був досягнутий, що свідчить про збереження високого навантаження на державний бюджет в умовах війни.

Найбільшу частку у структурі субвенцій стабільно займала освітня субвенція, яка є базовим джерелом фінансування заробітної плати педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти. У 2021 році її обсяг становив 100,1 млрд. грн., або понад половину всіх субвенцій місцевим бюджетам. У 2022–2023 роках обсяг освітньої субвенції скоротився відповідно до 96,6 млрд. грн. та 90,7 млрд. грн. Загальне зменшення за 2021–2023 роки становило 9,4 млрд. грн. або 9,4 %. Основними причинами такого скорочення стали «зменшення чисельності учнів через міграцію населення, оптимізація мережі закладів освіти, призупинення діяльності частини шкіл у зонах бойових дій та перехід значної кількості учнів на дистанційне навчання» [7, с. 20].

З 2024 року, обсяг освітньої субвенції знову почав зростати і у 2025 році досяг 107,5 млрд. грн., що є найвищим показником за весь досліджуваний період. Порівняно з 2023 роком приріст становив 16,8 млрд. грн. або 18,5 %. Таке зростання пояснюється підвищенням мінімальної заробітної плати та посадових

окладів педагогічних працівників, необхідністю компенсації інфляційних процесів, а також збільшенням державної підтримки освітньої сфери в умовах тривалого воєнного стану.

Важливою тенденцією останніх років стало впровадження нових цільових субвенцій освітнього спрямування. Однією з них стала субвенція на придбання шкільних автобусів, яка вперше була запроваджена у 2023 році в обсязі 1,0 млрд. грн. Її поява була обумовлена необхідністю забезпечення підвезення учнів до опорних закладів освіти в умовах оптимізації шкільної мережі, руйнування транспортної інфраструктури та збільшення кількості ВПО. У 2025 році обсяг цієї субвенції зріс до 1,5 млрд. грн., що свідчить про посилення державної підтримки територіальних громад у забезпеченні доступності освітніх послуг, особливо у сільській місцевості.

Субвенція на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами упродовж досліджуваного періоду залишалася відносно стабільною, хоча її обсяг дещо скоротився з 0,5 млрд. грн. у 2021 році до 0,3 млрд. грн. у 2023–2024 роках. Це було пов'язано зі скороченням кількості дітей, охоплених інклюзивним навчанням через міграційні процеси та воєнні дії. У 2025 році обсяг субвенції зріс до 0,4 млрд. грн., що свідчить про поступове відновлення уваги держави до розвитку інклюзивної освіти та забезпечення рівного доступу до освітніх послуг.

Одним із нових пріоритетів державної освітньої політики стала безпека освітнього середовища. Саме тому у 2023 році вперше була запроваджена субвенція на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти в обсязі 1,1 млрд. грн. У 2025 році її фінансування зросло до 4,2 млрд. грн., тобто майже у чотири рази. Таке стрімке збільшення пояснюється необхідністю облаштування укриттів, систем оповіщення, протипожежного захисту, генераторів, резервного енергозабезпечення та інших заходів безпеки в умовах постійних ракетних ударів і загроз для учасників освітнього процесу.

Субвенція на реалізацію програми «Нова українська школа» була відновлена у 2024 році після фактичного призупинення фінансування у період

активної фази війни. Її обсяг становив 1,3 млрд. грн. у 2024 році та 1,6 млрд. грн. у 2025 році. Відновлення фінансування НУШ свідчить про прагнення держави продовжувати реформування системи загальної середньої освіти навіть в умовах війни, забезпечуючи оновлення матеріально-технічної бази, закупівлю сучасного обладнання та впровадження нових освітніх стандартів [23, с. 18].

Особливе місце у структурі субвенцій 2025 року посіла нова субвенція на доплати педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти в обсязі 10,6 млрд. грн. Її впровадження було обумовлене необхідністю підтримки соціального статусу вчителя, компенсації втрат купівельної спроможності заробітної плати внаслідок інфляції та стимулювання кадрової стабільності у сфері освіти в умовах воєнного стану. У 2024 році також була вперше запроваджена субвенція на забезпечення харчування учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти в обсязі 4,7 млрд. грн. У 2025 році її обсяг скоротився до 1,7 млрд. грн. Таке зменшення може бути пов'язане з частковим перенесенням фінансування на місцевий рівень, зміною механізму надання допомоги або скороченням кількості учнів, які фактично навчаються очно.

Частка субвенцій освітнього спрямування у загальному обсязі субвенцій місцевим бюджетам упродовж досліджуваного періоду залишалася надзвичайно високою. Якщо у 2021 році вона становила 55,6 %, то у 2022 році зросла до 84,3 %. Це пояснюється тим, що в умовах війни більшість інших субвенцій було суттєво скорочено або тимчасово припинено, тоді як фінансування освіти залишалося одним із ключових пріоритетів державної політики. У 2023–2025 роках частка освітніх субвенцій дещо знизилася, однак стабільно перевищувала 70 %, що свідчить про домінуючу роль освітньої сфери у системі міжбюджетних трансфертів.

Таким чином, у 2021–2025 роках система освітніх субвенцій зазнала істотної модернізації та адаптації до нових суспільних викликів. Якщо у довоєнний період основним завданням субвенцій було забезпечення функціонування освітньої системи, то в умовах воєнного стану державна підтримка дедалі більше орієнтується на безпекові потреби, соціальний захист

учасників освітнього процесу, забезпечення доступності освіти та збереження кадрового потенціалу галузі.

Ще однією тенденцією є трансформація структури освітніх видатків у напрямі оптимізації мережі закладів освіти. Через демографічний спад, міграційні процеси та скорочення кількості учнів громади змушені здійснювати укрупнення шкіл, створення опорних закладів освіти та перегляд витрат на утримання малокомплектних закладів, що дозволяє підвищити ефективність використання бюджетних коштів, хоча водночас створює соціальні ризики для віддалених територій.

Важливою тенденцією є також цифровізація освітнього фінансування та управління. Органи місцевого самоврядування активніше впроваджують електронні системи управління освітою, цифрові освітні платформи, дистанційні форми навчання та механізми моніторингу ефективності використання бюджетних коштів. Це сприяє підвищенню прозорості та підзвітності у сфері фінансування освіти.

Загалом сучасні тенденції фінансування видатків місцевих бюджетів на освіту характеризуються поєднанням процесів децентралізації та тимчасової фінансової централізації в умовах війни, посиленням ролі державних трансфертів, зростанням інвестицій у безпеку та модернізацію освітньої інфраструктури, підвищенням соціальної орієнтації освітньої політики та необхідністю оптимізації мережі освітніх закладів.

2.2. Аналіз фінансування видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток

Видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я, культуру та спорт свідчить про суттєву трансформацію пріоритетів бюджетної політики органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації, воєнного стану та поглиблення соціально-економічних викликів. Незважаючи на складну

економічну ситуацію, ці напрями залишаються важливими складовими соціальної функції місцевих бюджетів, хоча масштаби та структура їх фінансування зазнали істотних змін. Так, фінансування охорони здоров'я упродовж останніх років характеризується поєднанням бюджетного та страхового підходів, що стало наслідком медичної реформи та впровадження моделі державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення. Після створення Національної служби здоров'я України [35] значна частина видатків на медичні послуги почала фінансуватися централізовано через програму медичних гарантій, тоді як місцеві бюджети зосередилися переважно на утриманні комунальних закладів охорони здоров'я, фінансуванні енергоносіїв, капітальних ремонтів, закупівлі обладнання та реалізації місцевих програм охорони здоров'я.

У 2021–2025 роках видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я демонстрували нестабільну динаміку (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка, склад та структура видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я в Україні у 2021–2025 рр.

показники	2021	2022	2023	2024	2025	зростання / зменшення
Видатки місцевих бюджетів, всього, млрд. грн., з них:	569,4	484,3	646,8	671,8	774,1	204,7
Видатки на охорону здоров'я, в тому числі:	33,1	31,0	38,2	37,2	43,2	10,1
поліклініки та амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	5,4	5,3	6,5	6,4	7,1	1,7
лікарні та санаторно-курортні заклади	14,7	15,0	19,7	19,8	22,0	7,3
санаторно-профілактичні та проти епідеміологічні заклади і заходи	0,2	0,1	0,2	0,05	0,05	-0,15
інша діяльність у сфері охорони здоров'я	12,8	10,6	11,8	10,9	14,0	1,2
частка видатків на охорону здоров'я у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів, %	5,8	6,4	5,9	5,5	5,6	-0,2

Примітка. Складено за даними [13]

У 2021 році вони становили 33,1 млрд. грн., а у 2025 році — 43,2 млрд. грн. Загальний приріст за досліджуваний період склав 10,1 млрд. грн. або 30,5 %. Разом із тим динаміка фінансування галузі була нерівномірною. У 2022 році видатки скоротилися до 31,0 млрд. грн., тобто на 2,1 млрд. грн. або на 6,3 % порівняно з 2021 роком. Це скорочення пояснюється кількома чинниками. По-перше, після завершення активної фази пандемії COVID-19 відбулося поступове згортання частини тимчасових медичних програм та заходів протиепідемічного характеру. По-друге, «значна частина фінансування медичних послуг уже здійснювалася через механізм Програми медичних гарантій, що зменшило навантаження на місцеві бюджети» [21]. По-третє, в умовах війни окремі медичні заклади були зруйновані, евакуйовані або тимчасово припинили діяльність, особливо у прифронтових регіонах.

З 2023 року спостерігається відновлення фінансування охорони здоров'я, видатки зросли до 38,2 млрд. грн., що на 23,2 % більше порівняно з 2022 роком. У 2025 році вони досягли 43,2 млрд. грн. Таке зростання пов'язане з необхідністю адаптації медичної системи до умов тривалої війни, збільшенням витрат на лікування військових і цивільних постраждалих, відновленням пошкоджених медичних закладів, закупівлею медичного обладнання, генераторів, автономних систем водо- та теплопостачання, а також розвитком реабілітаційної інфраструктури.

Найбільшу частку у структурі видатків на охорону здоров'я стабільно займали видатки на лікарні та санаторно-курортні заклади. У 2021 році їх обсяг становив 14,7 млрд. грн., а у 2025 році — 22,0 млрд. грн., тобто зріс на 7,3 млрд. грн. або майже на 50 %. Особливо помітне зростання відбулося у 2023–2025 роках, що пояснюється підвищенням ролі стаціонарної медичної допомоги в умовах війни, збільшенням кількості пацієнтів, які потребують складного лікування та реабілітації, а також необхідністю модернізації лікарень для роботи в умовах енергетичних та безпекових ризиків.

Видатки на поліклініки, амбулаторії, швидку та невідкладну допомогу також демонстрували позитивну динаміку. У 2025 році їх обсяг становив 7,1

млрд. грн., що на 1,7 млрд. грн. або на 31,5 % більше порівняно з 2021 роком. Зростання фінансування цього напрямку обумовлено розвитком первинної медичної допомоги, підвищенням навантаження на амбулаторну ланку в умовах війни, необхідністю забезпечення мобільності екстреної медичної допомоги та підтримкою доступності медичних послуг для ВПО. Водночас видатки на санаторно-профілактичні та протиепідеміологічні заклади і заходи суттєво скоротилися з 0,2 млрд. грн. у 2021 році до 0,05 млрд. грн. у 2024–2025 роках. Загальне скорочення становило 75 %. Основною причиною стало завершення активної фази пандемії COVID-19 та відповідне зменшення потреби у масштабному фінансуванні протиепідемічних заходів. Крім того, частина функцій у сфері епідеміологічного контролю була централізована на державному рівні.

Видатки за статтею «інша діяльність у сфері охорони здоров'я» [6] упродовж досліджуваного періоду коливалися нерівномірно. У 2021 році вони становили 12,8 млрд. грн., у 2022 році скоротилися до 10,6 млрд. грн., а у 2025 році зросли до 14,0 млрд. грн. До цієї категорії входять місцеві програми охорони здоров'я, централізовані закупівлі, підтримка комунальних некомерційних підприємств, капітальні ремонти, фінансування пільгових медикаментів та інші заходи. Зростання у 2025 році пов'язане з активізацією відбудови медичної інфраструктури та розвитком програм психологічної й фізичної реабілітації.

Частка видатків на охорону здоров'я у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів упродовж 2021–2025 років залишалася відносно стабільною та коливалася в межах 5,5–6,4 %. Найвищий показник спостерігався у 2022 році — 6,4 %, що пояснюється пріоритетністю медичного забезпечення в умовах початку повномасштабної війни. У подальшому частка дещо знизилася до 5,5–5,6 %, оскільки швидшими темпами зростали видатки на освіту, соціальний захист, житлово-комунальне господарство та безпекові заходи.

В цілому, аналіз даних щодо бюджетного забезпечення галузі свідчить про формування нової моделі фінансування охорони здоров'я на місцевому рівні. Якщо раніше місцеві бюджети переважно фінансували поточне утримання

медичних закладів, то нині їх роль дедалі більше зміщується у бік інфраструктурної підтримки, забезпечення стійкості медичної системи, розвитку реабілітаційних послуг та реалізації місцевих програм охорони здоров'я. Водночас ключовими тенденціями залишаються посилення інвестиційної складової видатків, адаптація медичної інфраструктури до воєнних умов та підвищення значення первинної і стаціонарної медичної допомоги.

Фінансування духовного і фізичного розвитку за рахунок коштів місцевих бюджетів також зазнало суттєвих змін (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Склад та динаміка видатків місцевих бюджетів України на духовний і фізичний розвиток у 2021-2025 рр.

показники	2021	2022	2023	2024	2025	зростання / зменшення
Видатки місцевих бюджетів, всього, млрд. грн., з них:	569,4	484,3	646,8	671,8	774,1	204,7
Видатки на духовний і фізичний розвиток, в тому числі:	27,4	22,6	26,6	29,3	32,7	5,3
фізична культура і спорт	10,1	7,4	9,2	10,5	11,6	1,5
культура та мистецтво	16,6	14,6	16,7	18,1	20,3	3,7
медіа (ЗМІ)	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,2
частка видатків на духовний і фізичний розвиток у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів, %	4,8	4,7	4,1	4,4	4,2	-0,6

Примітка. Складено за даними [13]

Аналіз складу та динаміки видатків місцевих бюджетів України на духовний і фізичний розвиток у 2021–2025 рр. свідчить про суттєвий вплив воєнного стану, економічної нестабільності та трансформації бюджетних пріоритетів на фінансування культурної та спортивної сфер. Незважаючи на складні соціально-економічні умови, органи місцевого самоврядування продовжували забезпечувати функціонування закладів культури, мистецтва, фізичної культури та спорту, хоча масштаби фінансування цих напрямів

залишалися менш захищеними порівняно з освітою чи охороною здоров'я [9, с. 22].

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів у 2025 році становив 774,1 млрд. грн., що на 204,7 млрд. грн. або на 35,9 % більше порівняно з 2021 роком. Водночас у 2022 році відбулося суттєве скорочення загальних видатків місцевих бюджетів до 484,3 млрд. грн., або на 14,9 %, що було пов'язано з повномасштабним вторгненням росії, скороченням економічної активності, зменшенням доходної бази місцевих бюджетів та необхідністю переорієнтації фінансових ресурсів на потреби оборони і безпеки.

Видатки на духовний і фізичний розвиток у 2021 році становили 27,4 млрд. грн., а у 2025 році — 32,7 млрд. грн. Загальний приріст за досліджуваний період склав 5,3 млрд. грн. або 19,3 %. Однак динаміка фінансування була нерівномірною. У 2022 році видатки скоротилися до 22,6 млрд. грн., тобто на 4,8 млрд. грн. або на 17,5 % порівняно з 2021 роком. Це скорочення стало одним із найбільших серед соціально-культурних напрямів видатків місцевих бюджетів. Основними причинами зменшення фінансування у 2022 році були:

- переорієнтація бюджетних ресурсів на оборонні та гуманітарні потреби;
- тимчасове припинення діяльності частини закладів культури і спорту;
- скасування або обмеження проведення масових культурних та спортивних заходів;
- руйнування об'єктів культурної та спортивної інфраструктури;
- скорочення власних доходів територіальних громад.

З 2023 року спостерігається поступове відновлення фінансування духовного і фізичного розвитку. У 2023 році видатки зросли до 26,6 млрд. грн., а у 2025 році — до 32,7 млрд. грн. Це свідчить про адаптацію бюджетної системи до умов воєнного стану та поступове відновлення соціально-культурної сфери.

Найбільшу частку у структурі видатків на духовний і фізичний розвиток стабільно займали видатки на культуру та мистецтво. У 2021 році їх обсяг становив 16,6 млрд. грн., а у 2025 році — 20,3 млрд. грн. що на 3,7 млрд. грн. або на 22,3 % більше. Водночас у 2022 році фінансування культури скоротилося до

14,6 млрд. грн., або на 12 %, що пояснюється умовами війни, у якій видатки на культуру були частково віднесені до другорядних, а значна частина ресурсів була спрямована на забезпечення базових потреб населення та підтримку критичної інфраструктури.

Подальше зростання фінансування культури у 2023–2025 роках пов’язане з кількома чинниками. По-перше, держава та громади почали розглядати культуру як важливий елемент національної стійкості та збереження української ідентичності в умовах війни. По-друге, активізувалося фінансування відновлення пошкоджених закладів культури, бібліотек, мистецьких шкіл та музеїв. По-третє, посилилася роль культурних заходів у психологічній підтримці населення та соціальній згуртованості громад.

Видатки на фізичну культуру і спорт у 2021 році становили 10,1 млрд. грн., а у 2025 році — 11,6 млрд. грн. Загальний приріст склав 1,5 млрд. грн. або 14,9 %. Однак саме цей напрям зазнав найбільшого скорочення у 2022 році — до 7,4 млрд. грн., що на 26,7 % менше порівняно з 2021 роком. Така тенденція пояснюється тим, що в умовах воєнного стану:

- було призупинено проведення багатьох спортивних змагань;
- частина спортивних об’єктів використовувалася для гуманітарних чи оборонних потреб;
- фінансування спортивної інфраструктури було частково заморожене;
- органи місцевого самоврядування скорочували видатки на менш захищені напрями.

З 2023 року фінансування спорту поступово відновлюється. У 2025 році обсяг видатків уже перевищив довоєнний рівень. Це пов’язано з активізацією місцевих програм розвитку спорту, підтримкою дитячо-юнацьких спортивних шкіл, розвитком адаптивного спорту та програм фізичної реабілітації військовослужбовців і постраждалих від війни осіб. В сучасних умовах спорт дедалі більше розглядається не лише як елемент дозвілля, а як інструмент соціальної інтеграції, реабілітації та підтримки громадського здоров’я.

Фінансування медіа та засобів масової інформації залишалося найменшим забезпеченим напрямом у структурі видатків на духовний і фізичний розвиток. У 2021 році видатки на ЗМІ становили 0,6 млрд. грн., а у 2025 році — 0,8 млрд. грн. Незначне, але стабільне зростання пояснюється необхідністю підтримки місцевого інформаційного простору, розвитку комунальних медіа та посилення інформаційної безпеки в умовах гібридної війни та інформаційних загроз.

Частка видатків на духовний і фізичний розвиток у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів упродовж 2021–2025 років поступово знижувалася — з 4,8 % у 2021 році до 4,2 % у 2025 році. Найнижчий показник спостерігався у 2023 році — 4,1 %. Це свідчить про те, що темпи зростання фінансування духовного і фізичного розвитку були нижчими, ніж загальні темпи зростання видатків місцевих бюджетів. Основними причинами такого скорочення частки стали:

- зростання видатків на оборону, безпеку та соціальний захист;
- пріоритетність фінансування освіти та охорони здоров'я;
- необхідність відновлення критичної інфраструктури;
- обмеженість фінансових ресурсів територіальних громад.

Загалом аналіз даних свідчить про формування нових підходів до фінансування духовного і фізичного розвитку в умовах війни. Якщо раніше основний акцент робився переважно на утриманні закладів культури та спорту, то нині дедалі більшого значення набувають функції соціальної підтримки, психологічної реабілітації, збереження національної ідентичності та суспільної стійкості. Попри фінансові обмеження, «місцеві бюджети продовжують виконувати важливу роль у забезпеченні культурного та фізичного розвитку населення, адаптуючи механізми фінансування до нових суспільних викликів» [21, с. 101].

Сучасною тенденцією є посилення грантового та проєктного фінансування культурних ініціатив. Громади дедалі активніше залучають міжнародну технічну допомогу, кошти донорських організацій та партнерські програми для відновлення культурної інфраструктури, проведення мистецьких заходів та підтримки культурної спадщини.

2.3. Прагматика здійснення видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення

Прагматика здійснення видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення в сучасних умовах визначається «необхідністю забезпечення базових соціальних гарантій населенню, підтримки найбільш вразливих категорій громадян та адаптації системи соціальної підтримки до умов воєнного стану, демографічних змін і децентралізації влади» [17, с.87]. Соціальний захист став одним із ключових напрямів видатків місцевих бюджетів, оскільки саме органи місцевого самоврядування найближче взаємодіють із населенням та оперативно реагують на локальні соціальні проблеми.

Практична реалізація видатків місцевих бюджетів на соціальний захист охоплює широкий спектр заходів, спрямованих «на підтримку малозабезпечених сімей, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт, ВПО, ветеранів війни, громадян похилого віку та інших соціально вразливих категорій населення» [28]. У сучасних умовах прагматичний зміст таких видатків полягає не лише у виконанні соціальних зобов'язань держави, а й у забезпеченні соціальної стабільності територіальних громад.

Особливістю сучасної моделі фінансування соціального захисту є поєднання централізованого та децентралізованого підходів. Значна частина державних соціальних гарантій фінансується через трансферти з державного бюджету, однак місцеві бюджети дедалі активніше реалізують власні програми соціальної підтримки населення. Це свідчить про посилення ролі територіальних громад у формуванні локальної соціальної політики.

В умовах воєнного стану структура соціальних видатків місцевих бюджетів зазнала суттєвих змін (див. табл. 2.5). Значно зросли витрати на:

- підтримку внутрішньо переміщених осіб;
- забезпечення тимчасового житла;
- надання гуманітарної допомоги;

- соціальну адаптацію ветеранів;
- психологічну реабілітацію населення;
- підтримку сімей загиблих військовослужбовців;
- компенсаційні виплати постраждалим від бойових дій.

Таблиця 2.5

Склад і динаміка видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист і соціальне забезпечення у 2021-2025 рр.

показники	2021	2022	2023	2024	2025	зростання / зменшення
Видатки місцевих бюджетів, всього, млрд. грн., з них:	569,4	484,3	646,8	671,8	774,1	204,7
Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, в тому числі:	28,1	29,2	44,9	57,2	61,6	33,5
соціальний захист на випадок непрацездатності	1,9	2,1	2,6	3,3	3,6	1,7
соціальний захист пенсіонерів	10,8	11,1	12,4	13,3	13,5	2,7
соціальний захист ветеранів війни і праці	0,6	0,5	0,9	2,2	4,2	3,6
соціальний захист сім'ї, дітей і молоді	2,8	2,1	2,9	3,6	7,4	4,6
соціальний захист безробітних	0,08	0,07	0,3	0,5	0,4	0,32
допомога у вирішенні житлового питання	1,2	0,1	6,0	10,6	6,6	5,4
соціальний захист інших категорій населення	3,4	3,7	4,9	4,5	4,8	1,4
інша діяльність у сфері соціального захисту	7,2	9,5	14,7	19,2	21,1	13,9
частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів, %	4,9	6,0	6,9	8,5	7,9	3,0

Примітка. Складено за даними [13]

Аналіз складу і динаміки видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист і соціальне забезпечення у 2021–2025 рр. підтверджує «суттєве посилення соціальної функції місцевих бюджетів в умовах воєнного стану, масштабних демографічних змін, зростання рівня соціальних ризиків та необхідності підтримки населення в кризових умовах» [37, с. 10]. Соціальний

захист став одним із найбільш динамічних напрямів фінансування місцевих бюджетів, а його структура зазнала істотної трансформації під впливом нових суспільних викликів.

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів у 2025 році становив 774,1 млрд. грн., що на 204,7 млрд. грн. або на 35,9 % більше порівняно з 2021 роком. Водночас у 2022 році спостерігалось скорочення загального обсягу видатків до 484,3 млрд. грн., або на 14,9 %, що було зумовлено повномасштабним вторгненням росії, падінням економічної активності, втратами доходної бази місцевих бюджетів та концентрацією фінансових ресурсів на потребах оборони. На цьому фоні видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення демонстрували протилежну тенденцію. Якщо у 2021 році їх обсяг становив 28,1 млрд. грн., то у 2025 році вже 61,6 млрд. грн. Загальний приріст за досліджуваний період склав 33,5 млрд. грн. або 119,2 %, тобто видатки фактично збільшилися більш ніж удвічі. Така динаміка свідчить про різке посилення соціального навантаження на місцеві бюджети в умовах війни.

Особливо стрімке зростання спостерігалось у 2023–2024 роках. У 2023 році обсяг видатків зріс до 44,9 млрд. грн., що на 53,8 % більше порівняно з 2022 роком, а у 2024 році — до 57,2 млрд. грн. Основними причинами такого збільшення стали:

- різке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб;
- необхідність підтримки сімей військовослужбовців;
- збільшення чисельності ветеранів війни;
- погіршення матеріального становища населення;
- розширення місцевих програм соціальної підтримки;
- інфляційні процеси та зростання вартості соціальних послуг.

Найбільшу частку у структурі соціальних видатків стабільно займали видатки на соціальний захист пенсіонерів. У 2021 році вони становили 10,8 млрд. грн., а у 2025 році — 13,5 млрд. грн., що на 2,7 млрд. грн. або на 25 % більше. Відносно помірні темпи зростання пояснюються тим, що основне пенсійне забезпечення фінансується централізовано через Пенсійний фонд України, тоді

як місцеві бюджети переважно здійснюють фінансування додаткових соціальних програм підтримки осіб похилого віку, пілг та соціальних послуг.

Суттєве зростання спостерігалось за напрямом соціального захисту ветеранів війни і праці. У 2021 році ці видатки становили лише 0,6 млрд. грн., а у 2025 році — вже 4,2 млрд. грн., тобто збільшилися у 7 разів. Особливо різке зростання відбулося у 2024–2025 роках. Це пояснюється збільшенням кількості ветеранів війни, необхідністю їх соціальної адаптації, реабілітації, психологічної підтримки та надання матеріальної допомоги. Саме цей напрям став одним із ключових нових пріоритетів соціальної політики громад.

Видатки на соціальний захист сім'ї, дітей і молоді також демонстрували значне зростання з 2,8 млрд. грн. у 2021 році до 7,4 млрд. грн. у 2025 році, тобто на 164 % [13]. Така тенденція обумовлена збільшенням кількості сімей, які потребують соціальної підтримки через втрату житла, доходів або членів родини внаслідок війни. Крім того, громади активно фінансували програми підтримки дітей-сиріт, внутрішньо переміщених дітей, багатодітних сімей та соціально вразливої молоді.

Найбільш нестабільну динаміку демонстрували видатки на допомогу у вирішенні житлового питання. У 2021 році вони становили 1,2 млрд. грн., у 2022 році різко скоротилися до 0,1 млрд. грн., а вже у 2023 році зросли до 6,0 млрд. грн. і досягли 10,6 млрд. грн. у 2024 році. Таке стрімке зростання було зумовлене масштабними руйнуваннями житлового фонду, необхідністю забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та реалізацією програм відновлення житлової інфраструктури. У 2025 році фінансування скоротилося до 6,6 млрд. грн, що може свідчити про часткове завершення окремих програм або перенесення фінансування на державний та міжнародний рівні.

Видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності зросли з 1,9 млрд. грн. до 3,6 млрд. грн., або майже на 90 %. Це пов'язано зі збільшенням кількості осіб, які потребують догляду та реабілітації внаслідок бойових дій, інвалідності або погіршення стану здоров'я.

Фінансування соціального захисту безробітних залишалося відносно незначним. У 2025 році його обсяг становив лише 0,4 млрд. грн. Низька частка цього напрямку соціального захисту пояснюється тим, що основне фінансування допомоги по безробіттю здійснюється через Державну службу зайнятості України та систему загальнообов'язкового державного соціального страхування. Водночас зростання видатків у 2023–2024 роках було пов'язане із погіршенням ситуації на ринку праці та реалізацією місцевих програм зайнятості.

Значне зростання спостерігалось за статтею «інша діяльність у сфері соціального захисту» [13]. У 2021 році її обсяг становив 7,2 млрд. грн., а у 2025 році — вже 21,1 млрд. грн., тобто зріс майже утричі. До цієї категорії належать «витрати на місцеві соціальні програми, гуманітарну допомогу, підтримку внутрішньо переміщених осіб, компенсаційні виплати, соціальні послуги та утримання соціальних установ» [6]. Саме ця стаття стала одним із ключових інструментів оперативного реагування громад на кризові наслідки війни.

Частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів зросла з 4,9 % у 2021 році до 7,9 % у 2025 році. Найвищий показник спостерігався у 2024 році — 8,5 %, що свідчить про істотне посилення соціальної орієнтації місцевих бюджетів та зростання ролі громад у системі соціальної підтримки населення. Водночас аналіз даних дозволяє виокремити низку проблем сучасного фінансування соціального захисту. По-перше, спостерігається висока залежність місцевих бюджетів від державних трансфертів та міжнародної допомоги, особливо у громадах із низькою фінансовою спроможністю. По-друге, «значне зростання кількості отримувачів соціальної допомоги створює додаткове навантаження на місцеві бюджети та обмежує можливості фінансування інших напрямів розвитку» [18, с. 65]. По-третє, інфляційні процеси та зростання вартості соціальних послуг знижують реальну ефективність соціальних видатків. По-четверте, зберігається нерівномірність фінансових можливостей територіальних громад щодо забезпечення соціального захисту населення.

Відтак, основними тенденціями сучасного періоду є:

- посилення адресності соціальної підтримки;
- переорієнтація видатків на підтримку ветеранів та внутрішньо переміщених осіб;
- зростання ролі місцевих програм соціального захисту;
- розвиток соціальних послуг за місцем проживання;
- інтеграція соціального захисту з програмами психологічної та фізичної реабілітації;
- цифровізація соціальної сфери та автоматизація механізмів надання допомоги.

Таким чином, у 2021–2025 роках видатки місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення перетворилися на один із ключових інструментів забезпечення соціальної стійкості територіальних громад в умовах війни. Їх структура дедалі більше орієнтується не лише на традиційні форми соціальної допомоги, а й на підтримку адаптації населення до нових соціально-економічних реалій, відновлення людського потенціалу та забезпечення суспільної стабільності.

Прагматичний аспект здійснення соціальних видатків також проявляється у зміні підходів до управління мережею соціальних установ. Громади дедалі частіше переходять від утримання великої кількості стаціонарних закладів до розвитку соціальних послуг за місцем проживання особи. Поширюються:

- «центри надання соціальних послуг;
- мобільні соціальні служби;
- денні центри підтримки;
- патронатні та реабілітаційні послуги;
- механізми соціального замовлення» [34].

Суттєво зростає роль цифровізації соціальної сфери. Використання електронних реєстрів отримувачів допомоги, цифрових платформ та автоматизованих механізмів нарахування соціальних виплат сприяє підвищенню прозорості використання бюджетних коштів, зменшенню адміністративних витрат та мінімізації корупційних ризиків.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В УКРАЇНІ

3.1. Світовий досвід здійснення видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості та можливості його використання в українській практиці

Світовий досвід здійснення видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості свідчить про високу роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні базових соціальних послуг населенню, підтримці людського капіталу та формуванні соціальної стійкості територій. У більшості розвинених країн саме «місцеві бюджети фінансують значну частину видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, культуру, спорт і соціальні послуги» [38, с. 87]. При цьому ефективність такої системи забезпечується поєднанням фінансової автономії місцевих органів влади, чіткого розмежування повноважень між рівнями управління та високого рівня бюджетної відповідальності.

У країнах Європейського Союзу сформувалися різні моделі фінансування соціальної сфери. Найбільш соціально орієнтованою вважається скандинавська модель, характерна для Швеція, Данія, Норвегія та Фінляндія. Її особливістю є «високий рівень децентралізації соціальних видатків та фінансування більшості соціальних послуг саме за рахунок місцевих бюджетів. Органи місцевого самоврядування у цих країнах забезпечують фінансування шкіл, закладів охорони здоров'я, соціального догляду, підтримки осіб похилого віку, програм зайнятості та реабілітації населення» [8, с. 30]. Джерелами фінансування виступають місцеві податки, державні трансферти та механізми фінансового вирівнювання. Соціальна допомога має універсальний характер і гарантується всім громадянам, які потребують підтримки.

У континентальній європейській моделі, характерній для Німеччини, Франції та Австрії, система соціального фінансування ґрунтується на поєднанні бюджетного та страхового принципів. Значна частина соціальних видатків

фінансується через фонди соціального страхування, однак місцеві бюджети активно беруть участь у фінансуванні соціальних послуг, житлових програм, підтримки сімей, осіб з інвалідністю та соціальної інфраструктури. Особливістю цієї моделі є чітка адресність соціальної підтримки та широке використання програм співфінансування між центральними і місцевими органами влади.

У Великобританії значна частина соціальних послуг реалізується через муніципалітети, які відповідають за соціальний догляд, підтримку дітей, осіб похилого віку, житлові програми та громадське здоров'я. Особливістю британської моделі є «активне залучення недержавних організацій, благодійних фондів і приватного сектору до надання соціальних послуг» [44]. Це дозволяє зменшити навантаження на місцеві бюджети та підвищити якість послуг через конкуренцію між надавачами.

Для США характерна модель, у якій місцеві бюджети мають високий рівень фінансової автономії та значні власні податкові джерела [18]. Органи місцевого самоврядування фінансують переважно освіту, громадське здоров'я, соціальні програми місцевого рівня та розвиток громадської інфраструктури. Значна увага приділяється програмно-цільовому бюджетуванню та оцінці ефективності соціальних видатків. Водночас соціальна підтримка має більш адресний характер, а значна частина послуг надається через механізми державно-приватного партнерства.

У країнах Центральної та Східної Європи, зокрема у Польщі, Чехії та Словаччині, реформування системи фінансування соціальної сфери супроводжувалося поглибленням бюджетної децентралізації та передачею значної частини соціальних повноважень громадам [37]. Водночас центральна влада забезпечує вагому фінансову підтримку через субвенції та механізми вирівнювання. Особливу увагу приділено розвитку соціальних послуг за місцем проживання особи, деінституціалізації соціального догляду та цифровізації системи соціальної підтримки.

Важливим елементом світового досвіду є застосування принципу субсидіарності, відповідно до якого соціальні послуги повинні надаватися на

найближчому до громадянина рівні влади. Саме тому місцеві бюджети у більшості розвинених країн виконують не лише функцію фінансування поточних соціальних потреб, а й функцію стратегічного розвитку людського капіталу та забезпечення якості життя населення.

Особливого значення у світовій практиці набули такі інструменти фінансування соціальної сфери: програмно-цільовий метод бюджетування, середньострокове бюджетне планування, механізми співфінансування соціальних програм, фінансове вирівнювання територій, соціальне замовлення та контрагування послуг, державно-приватне партнерство, грантове фінансування місцевих соціальних проєктів, цифровізація управління соціальними видатками.

Для України світовий досвід є особливо актуальним у контексті післявоєнного відновлення та подальшого розвитку децентралізації. Одним із ключових напрямів імплементації зарубіжного досвіду має стати посилення фінансової автономії територіальних громад та розширення їх власної доходної бази. Це дозволить зменшити надмірну залежність місцевих бюджетів від державних трансфертів та підвищити ефективність фінансування соціальної сфери.

Перспективним для України є також впровадження європейської моделі адресності соціальної підтримки, що передбачає концентрацію ресурсів на найбільш вразливих категоріях населення та підвищення ефективності використання бюджетних коштів. У сучасних умовах особливо важливим є розвиток соціальних послуг у громадах, підтримка ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб та осіб з інвалідністю.

Важливим напрямом адаптації світового досвіду є розвиток соціального партнерства та залучення недержавного сектору до надання соціальних послуг [24, с. 45]. Участь громадських організацій, благодійних фондів та приватних структур дозволить підвищити доступність і якість соціальних послуг, особливо в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Доцільним для української практики є також:

- розвиток програмно-цільового фінансування соціальної сфери;
- запровадження системи оцінювання ефективності соціальних видатків;
- цифровізація соціальних послуг і соціальних реєстрів;
- розвиток міжмуніципального співробітництва у сфері соціальних послуг;
- використання механізмів грантового та проєктного фінансування;
- посилення фінансового контролю за використанням соціальних видатків.

Водночас імплементація світового досвіду повинна здійснюватися з урахуванням українських реалій, зокрема воєнного стану, нерівномірності фінансової спроможності громад, демографічних втрат та високого соціального навантаження на місцеві бюджети. Саме тому адаптація зарубіжних моделей має бути поступовою, комплексною та орієнтованою на забезпечення соціальної стійкості держави і територіальних громад.

Державно-приватне партнерство (ДПП) у підтримці проєктів соціальної сфери є «одним із найбільш ефективних механізмів залучення приватного капіталу, управлінських компетенцій та інноваційних технологій до розвитку суспільно важливих послуг» [14, с. 22]. У світовій практиці ДПП активно використовується для фінансування, будівництва, модернізації та управління об'єктами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту та житлово-комунальної інфраструктури. Особливого значення цей механізм набуває в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, зростання соціальних потреб населення та необхідності модернізації соціальної інфраструктури.

Сутність ДПП у соціальній сфері полягає у довгостроковій співпраці держави або органів місцевого самоврядування з приватним сектором, у межах якої приватний партнер бере участь у фінансуванні, створенні, реконструкції чи управлінні соціальними об'єктами, а держава забезпечує нормативну, організаційну та частково фінансову підтримку проєкту [54, с. 379]. Основною метою ДПП є підвищення якості соціальних послуг, оптимізація бюджетних витрат та прискорення розвитку соціальної інфраструктури.

У країнах ЄС механізми ДПП найбільш активно застосовуються у сфері охорони здоров'я. Наприклад, у Великобританії модель Private Finance Initiative

(PFI) [56] широко використовувалася для будівництва та модернізації лікарень. Приватні компанії здійснювали фінансування та будівництво медичних закладів, а держава або муніципалітети поступово компенсували витрати через довгострокові платежі. Завдяки цьому вдалося суттєво оновити медичну інфраструктуру без значного одночасного навантаження на бюджет. Водночас британський досвід продемонстрував і певні ризики, зокрема надмірну вартість окремих контрактів та залежність держави від приватних операторів у довгостроковій перспективі.

У Франції ДПП активно використовується у сфері освіти та культури. За участю приватного сектору реалізуються проєкти будівництва шкіл, університетських кампусів, культурних центрів та музеїв [12]. Особливістю французької моделі є поєднання державного контролю за якістю соціальних послуг із широким залученням приватних інвестицій у розвиток інфраструктури. Значна увага приділяється прозорості конкурсних процедур та соціальній ефективності проєктів.

У Німеччині ДПП активно застосовується для модернізації спортивної та освітньої інфраструктури. Муніципалітети укладають договори з приватними компаніями щодо реконструкції шкіл, спортивних комплексів, центрів дозвілля та соціального житла [52]. При цьому значна частина ризиків передається приватному партнеру, що стимулює ефективніше управління ресурсами та дотримання термінів реалізації проєктів.

У скандинавських країнах Швеції, Данії та Норвегії ДПП використовується переважно у сфері соціального догляду, реабілітації та надання соціальних послуг населенню. Приватні та громадські організації активно залучаються до управління будинками для осіб похилого віку, реабілітаційними центрами, закладами догляду за дітьми та особами з інвалідністю [55]. Водночас держава забезпечує жорсткий контроль якості послуг і стандарти соціального захисту.

У США значного поширення набули механізми партнерства у сфері соціального житла, охорони здоров'я та міської інфраструктури. Особливістю

американської моделі є активне використання податкових стимулів для приватних інвесторів, випуск муніципальних облігацій та створення спеціальних фондів підтримки соціальних проєктів. Значна увага приділяється розвитку неприбуткового сектору та благодійних організацій як партнерів держави у реалізації соціальних програм.

Польща є одним із найбільш показових прикладів використання ДПП серед країн Центральної та Східної Європи. Польські громади активно застосовують механізми партнерства у сфері будівництва спортивних комплексів, модернізації шкіл, енергомодернізації лікарень та розвитку соціального житла [53]. Успішність польського досвіду значною мірою пояснюється поєднанням фінансування ДПП із коштами структурних фондів ЄС.

Зарубіжний досвід дозволяє виокремити основні переваги ДПП у соціальній сфері:

- залучення додаткових інвестиційних ресурсів;
- прискорення модернізації соціальної інфраструктури;
- підвищення якості соціальних послуг;
- впровадження інноваційних технологій та управлінських практик;
- розподіл фінансових і операційних ризиків між державою та приватним сектором;
- зменшення одноразового навантаження на бюджет;
- підвищення енергоефективності та технологічності соціальних об'єктів.

Водночас світова практика демонструє і певні ризики ДПП [51]:

- можливість завищення вартості проєктів;
- складність довгострокового прогнозування бюджетних зобов'язань;
- ризик монополізації соціальних послуг приватними структурами;
- корупційні ризики під час укладання контрактів;
- потенційне погіршення доступності послуг для соціально вразливих категорій населення.

Для України механізми ДПП є особливо актуальними в умовах післявоєнного відновлення та обмеженості бюджетних ресурсів. Значна частина

соціальної інфраструктури потребує реконструкції або повного відновлення, що потребує масштабних фінансових ресурсів, які неможливо забезпечити виключно за рахунок державного та місцевих бюджетів. Найбільш перспективними напрямками застосування ДПП в Україні можуть стати:

- реконструкція та будівництво лікарень і реабілітаційних центрів;
- модернізація шкіл та укріптів у закладах освіти;
- розвиток соціального житла для внутрішньо переміщених осіб;
- створення центрів соціальної адаптації ветеранів;
- енергомодернізація соціальної інфраструктури;
- розвиток спортивних та культурних комплексів;
- цифровізація соціальних послуг.

Особливо важливим для України є використання механізмів змішаного фінансування, коли у реалізації соціальних проєктів поєднуються ресурси держави, місцевих бюджетів, міжнародних фінансових організацій, донорських програм та приватного капіталу. Такий підхід дозволяє зменшити ризики для інвесторів та підвищити фінансову стійкість проєктів.

Для ефективного розвитку ДПП у соціальній сфері в Україні необхідними є: удосконалення нормативно-правової бази, забезпечення прозорості конкурсних процедур, посилення фінансового контролю за реалізацією проєктів, гарантування соціальної доступності послуг, розвиток інституційної спроможності громад, підготовка фахівців з управління проєктами ДПП, створення механізмів страхування та гарантування інвестицій.

Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що ДПП може стати важливим інструментом модернізації соціальної сфери та підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Для України імплементація кращих міжнародних практик ДПП є перспективним напрямом забезпечення післявоєнного відновлення соціальної інфраструктури, розвитку людського капіталу та зміцнення соціальної стійкості територіальних громад.

3.2. Підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості в умовах економічних дисбалансів і воєнних викликів

Підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості в умовах економічних дисбалансів і воєнних викликів є одним із ключових завдань сучасної бюджетної політики України. В умовах повномасштабної війни, макроекономічної нестабільності, інфляційного тиску, скорочення доходної бази місцевих бюджетів та зростання соціальних потреб населення питання раціонального використання фінансових ресурсів набуває стратегічного значення для забезпечення соціальної стійкості держави та територіальних громад.

Соціально спрямовані видатки місцевих бюджетів охоплюють фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, фізичної культури та спорту. Саме ці видатки безпосередньо впливають на рівень життя населення, якість людського капіталу та соціальну безпеку суспільства. Водночас сучасні економічні дисбаланси та воєнні виклики істотно ускладнюють процес їх фінансового забезпечення.

Однією з головних проблем є зростання диспропорцій між потребами у фінансуванні соціальної сфери та реальними фінансовими можливостями місцевих бюджетів. Внаслідок війни суттєво скоротилася економічна активність у багатьох регіонах, зменшилися податкові надходження, поглибилися міжтериторіальні фінансові дисбаланси. Одночасно різко зросли видатки на підтримку внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, соціально вразливих категорій населення, відновлення пошкодженої інфраструктури та забезпечення безпечного функціонування закладів соціальної сфери.

Важливою проблемою залишається недостатня ефективність використання бюджетних коштів. У багатьох громадах зберігається нераціональна мережа бюджетних установ, дублювання функцій, низький рівень енергоефективності соціальної інфраструктури та висока частка поточних витрат

у структурі соціальних видатків. Це обмежує можливості фінансування розвитку та модернізації соціальної сфери.

У сучасних умовах одним із ключових напрямів «підвищення ефективності соціальних видатків є удосконалення системи стратегічного та середньострокового бюджетного планування» [38]. Формування соціальних видатків повинно базуватися не лише на принципі утримання існуючої мережі установ, а й на оцінці реальних потреб населення, демографічних тенденцій, міграційних процесів та пріоритетів розвитку територіальних громад.

Особливого значення набуває програмно-цільовий метод (ПЦМ) бюджетування, який дозволяє орієнтувати використання бюджетних ресурсів на досягнення конкретних результатів. Ефективність соціальних видатків має оцінюватися не лише за обсягами фінансування, а й за якістю та доступністю соціальних послуг, рівнем задоволеності населення, показниками охоплення соціальною підтримкою та результативністю реалізованих програм.

В умовах воєнного стану важливою тенденцією стає посилення адресності соціальних видатків. Обмеженість фінансових ресурсів потребує концентрації бюджетних коштів на «підтримці найбільш вразливих категорій населення:

- внутрішньо переміщених осіб;
- ветеранів війни;
- сімей загиблих військовослужбовців;
- осіб з інвалідністю;
- дітей, які постраждали внаслідок бойових дій;
- малозабезпечених сімей» [3].

Підвищенню ефективності видатків сприяє цифровізація системи управління місцевими фінансами та соціальними послугами. Використання електронних реєстрів отримувачів допомоги, автоматизованих систем моніторингу бюджетних програм та цифрових платформ соціального обслуговування дозволяє:

- зменшити адміністративні витрати;
- мінімізувати корупційні ризики;

- уникнути дублювання виплат;
- забезпечити прозорість використання бюджетних коштів;
- підвищити оперативність надання соціальної допомоги.

Важливим напрямом оптимізації соціальних видатків є модернізація мережі соціальної інфраструктури. У сучасних умовах доцільним є:

- укрупнення малокомплектних закладів;
- розвиток опорних шкіл;
- створення багатофункціональних центрів соціальних послуг;
- впровадження енергоефективних технологій;
- розвиток мобільних та дистанційних форм надання послуг.

Значний потенціал для підвищення ефективності соціальних видатків має розвиток міжмуніципального співробітництва. Спільне фінансування закладів охорони здоров'я, реабілітаційних центрів, спеціалізованих освітніх установ або соціальних служб дозволяє громадам зменшити витрати та підвищити якість послуг.

В умовах післявоєнного відновлення особливого значення набуває залучення альтернативних джерел фінансування соціальної сфери. Ефективним інструментом може стати ДПП, грантове фінансування, участь міжнародних фінансових організацій та донорських програм у модернізації соціальної інфраструктури [50].

Однією з ключових умов підвищення ефективності видатків є посилення фінансової спроможності територіальних громад. Для цього необхідними є:

- розширення власної доходної бази місцевих бюджетів;
- удосконалення механізмів міжбюджетного вирівнювання;
- стимулювання економічного розвитку громад;
- підтримка місцевого підприємництва та зайнятості населення.

Суттєвого значення набуває також удосконалення системи фінансового контролю та аудиту за соціальними видатками. Необхідним є:

- впровадження оцінки ефективності бюджетних програм;
- моніторинг результативності соціальних послуг;

- громадський контроль за використанням бюджетних коштів;
- посилення відповідальності за неефективне використання ресурсів.

Важливим напрямом сучасної прагматики соціальних видатків є інтеграція соціального захисту із політикою розвитку людського капіталу. Місцеві бюджети дедалі більше фінансують не лише пасивні форми підтримки населення, а й заходи активного соціального включення:

- професійну перепідготовку;
- підтримку зайнятості;
- соціальне підприємництво;
- реабілітацію та інтеграцію ветеранів;
- розвиток інклюзивного середовища.

Разом із тим система фінансування соціального захисту стикається з низкою проблем:

- хронічним дефіцитом фінансових ресурсів;
- зростанням кількості отримувачів соціальної допомоги;
- дублюванням окремих соціальних програм;
- нерівномірністю фінансової спроможності територіальних громад;
- високими інфляційними ризиками;
- значним навантаженням на бюджети громад у регіонах, що приймають внутрішньо переміщених осіб.

Сучасна прагматика здійснення видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення дедалі більше орієнтується на забезпечення стійкості громад, підтримку людського потенціалу та підвищення соціальної адаптивності населення в умовах тривалої нестабільності. У цих умовах соціальні видатки набувають не лише компенсаційного, а й стратегічного значення, оскільки виступають важливим інструментом підтримання соціальної безпеки, суспільної згуртованості та відновлення країни.

У сучасних умовах соціальні видатки повинні розглядатися не лише як інструмент поточного споживання, а як інвестиції у людський капітал, соціальну стійкість та післявоєнне відновлення держави. Саме тому важливим є

переорієнтування бюджетної політики від переважно утриманської моделі до моделі розвитку, яка забезпечуватиме:

- підвищення якості освіти;
- розвиток реабілітаційної медицини;
- соціальну адаптацію ветеранів;
- підтримку зайнятості;
- формування інклюзивного соціального середовища.

Таким чином, підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості в умовах економічних дисбалансів і воєнних викликів потребує комплексної модернізації системи управління місцевими фінансами, посилення адресності соціальної підтримки, цифровізації бюджетних процесів, розвитку партнерських механізмів фінансування та орієнтації соціальної політики на забезпечення довгострокової соціальної стійкості та відновлення людського потенціалу України.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів є однією з ключових характеристик сучасної бюджетної системи України та важливим інструментом забезпечення соціальної стабільності, розвитку людського капіталу і підтримки територіальних громад в умовах економічної нестабільності та воєнного стану. В умовах децентралізації саме місцеві бюджети стали основним фінансовим механізмом забезпечення населення соціально значущими послугами у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, фізичної культури та спорту.

Проведений аналіз динаміки, складу і структури видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості показав, що упродовж 2021–2025 років вони зберігали домінуючі позиції у структурі бюджетних видатків, хоча їх динаміка формувалася під впливом масштабних воєнних, економічних і демографічних викликів. Найбільшу частку соціальних видатків стабільно займали видатки на освіту, що свідчить про пріоритетність забезпечення функціонування освітньої сфери навіть в умовах війни. Водночас суттєво зросла роль видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення, що стало наслідком збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, соціально вразливих категорій населення та необхідності реалізації програм гуманітарної підтримки.

Сучасна система фінансування соціальної сфери характеризується високою залежністю місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів, передусім освітньої субвенції та інших субвенцій соціального спрямування. В умовах воєнного стану держава посилила роль цільових субвенцій, спрямованих на забезпечення безпечного освітнього середовища, підтримку педагогічних працівників, фінансування харчування учнів, розвиток інклюзивної освіти та реалізацію програм соціального захисту.

Аналіз структури видатків місцевих бюджетів дозволив виявити тенденцію до посилення соціальної орієнтації бюджетної політики громад.

Водночас встановлено, що темпи зростання соціальних видатків значною мірою випереджають темпи зростання власної доходної бази місцевих бюджетів, що формує додаткові ризики фінансової спроможності територіальних громад. Особливо гостро ця проблема проявляється у громадах, які приймають значну кількість внутрішньо переміщених осіб або розташовані у регіонах, що постраждали від бойових дій.

Сучасний механізм фінансування соціальної сфери потребує подальшого вдосконалення, оскільки зберігаються проблеми неефективного використання бюджетних ресурсів, дублювання окремих функцій, нерівномірності фінансової спроможності територіальних громад, надмірної централізації окремих напрямів соціальної політики та недостатньої результативності бюджетного планування. Значна частина видатків місцевих бюджетів має переважно утриманський характер і спрямовується на фінансування поточного функціонування мережі бюджетних установ, тоді як обсяги інвестицій у модернізацію соціальної інфраструктури залишаються недостатніми.

Одним із ключових напрямів підвищення ефективності соціально спрямованих видатків є запровадження сучасних механізмів стратегічного та середньострокового бюджетного планування, орієнтованого на результативність використання бюджетних коштів. Важливого значення набуває посилення адресності соціальної підтримки населення, цифровізація системи соціальних послуг, розвиток міжмуніципального співробітництва та застосування програмно-цільового методу бюджетування.

Дослідження світового досвіду дозволило встановити, що ефективність фінансування соціальної сфери значною мірою залежить від рівня фінансової автономії місцевого самоврядування, розвитку механізмів фінансового вирівнювання, використання державно-приватного партнерства та активного залучення громадських організацій і міжнародних інституцій до реалізації соціальних проєктів. Для України особливо актуальним є використання зарубіжного досвіду у сфері цифровізації соціальних послуг, розвитку

соціального замовлення, підтримки реабілітаційної інфраструктури та впровадження механізмів змішаного фінансування соціальних програм.

За результатами проведеного дослідження запропоновано такі напрями вдосконалення системи фінансування соціально спрямованих видатків місцевих бюджетів:

- посилити фінансову спроможність територіальних громад шляхом розширення власної доходної бази місцевих бюджетів;
- удосконалити механізми горизонтального та вертикального бюджетного вирівнювання з урахуванням воєнних і демографічних диспропорцій;
- запровадити комплексну систему оцінювання ефективності соціальних видатків на основі результативних показників;
- посилити адресність соціальної підтримки та забезпечити концентрацію ресурсів на найбільш вразливих категоріях населення;
- активізувати цифровізацію процесів управління соціальними видатками та надання соціальних послуг;
- забезпечити модернізацію мережі соціальної інфраструктури з урахуванням сучасних безпекових вимог;
- розширити використання механізмів державно-приватного партнерства у соціальній сфері;
- стимулювати залучення міжнародної технічної допомоги та грантового фінансування для реалізації соціальних проєктів;
- розвивати міжмуніципальне співробітництво у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та реабілітаційних послуг;
- удосконалити систему фінансового контролю та громадського моніторингу використання бюджетних коштів соціального спрямування.

Відтак, соціально спрямовані видатки місцевих бюджетів у сучасних умовах виступають не лише механізмом забезпечення базових соціальних гарантій, а й важливим інструментом підтримки соціальної стійкості держави, відновлення людського потенціалу та забезпечення післявоєнного розвитку територіальних громад. Підвищення ефективності їх фінансування потребує

комплексного вдосконалення системи управління місцевими фінансами, посилення фінансової автономії громад, адаптації бюджетної політики до сучасних викликів та впровадження інноваційних механізмів фінансового забезпечення соціальної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bulavynets O., Valihura V., Sydor I., Krysovata K., Beliavtseva V. Social Transfers and Public Finance Efficiency: Navigating Digital Transformation Challenges. *Journal of Information Systems Engineering and Management*. 2025,10 (2s) DOI: <https://doi.org/10.52783/jisem.v10i2s.333>
2. Petrushenko Y., Alekseyenko L., Dmytryshyn M., Tulai O., Sydor I. Information and communication support for the diversification of business processes in conditions of global financial uncertainty. *Finance and Law in the Metaverse World: Regulation and Financial Innovation in the Virtual World*. 2024. 6. 405-417.
3. Бак Н., Пацан Ю. Інвестиції в інфраструктуру як драйвер сталого економічного розвитку. Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків: збірн. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 27 трав. 2025 р.). Ч. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 639 с.
4. Булавинець О. Трансформація соціальних трансфертів в умовах сучасних викликів. *Світ фінансів*. 2025. Вип. 1. С. 94-103.
5. Бюджетна система: Підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.
6. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
7. Возняк Г, Голинський Ю. Інструменти зміцнення бюджетної стійкості територіальних громад в умовах нестабільності: практичні аспекти. *Світ фінансів*. 2025. Вип. 2. С. 18-29.
8. Гордієнко Л. А. Зарубіжний досвід фінансування соціальних програм та особливості його впровадження в Україні. *Економічний вісник*. 2020. Вип. 4. С. 25-33. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/322563623.pdf>

9. Горин В. П., Коваль С. Л. Проблеми ефективності та вектори модернізації фіскальної політики в галузі культури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 19-20. С. 17-23.
10. Горин В., Савчук С., Борис В. Характеристика основних світових моделей фінансування охорони здоров'я. *Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету*. 2023. Випуск 3. Т. 1. С. 65-71.
11. Горин В., Сидор І., Була П., Мудрий Т. Концептуалізація публічної компоненти зелених фінансів. *Проблеми економіки*. 2025. № 1 (63). С. 296-307. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-1-33-33>
12. Дем'янишин В. Г., Шулюк Б. С. Домінанти вибору інструментарію фінансового механізму державно-приватного партнерства в умовах післявоєнної відбудови України. *ACADEMY REVIEW*. 2025. № 1 (62). С. 95-106. URL: <https://ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a78c41b7-722e-4b71>
13. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
14. Забаштанський М. М., Сидор І. П. Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 18-23.
15. Забаштанський М. М., Сидор І. П. Державно-приватне партнерство у професійній освіті: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/70d03d0f-32d9-47>
16. Карпишин Н. І., Сидор І. П. Фінансування медичних послуг: досвід зарубіжних країн і України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 8. С. 9-14.
17. Кириленко О., Гумен В. Бюджетні видатки на соціальний захист та проблеми забезпечення фіскальної консолідації в період воєнного стану в Україні. *Світ фінансів*. 2025. Вип. 4. С. 86-96.
18. Кириленко С. Роль соціальних трансфертів і послуг у формуванні соціальної відповідальності. *Світ фінансів*. 2025. Вип. 3. С. 61-70.

- 19.Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 34. С. 275-283.
- 20.Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 34. С. 275–280. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/34_2019_ukr/42.pdf
- 21.Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3267>
- 22.Коваль С., Русін В. Фінансові аспекти інноваційного розвитку закладів охорони здоров'я територіальних громад. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 2. С. 108-118. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1517>
- 23.Крупка М., Замасло О., Петик М., Дюг І. Фінансова стійкість місцевих бюджетів України в контексті фінансової інклюзії та повоєнного відновлення економіки. *Світ фінансів*. 2025. Вип. 3. С. 8-23.
- 24.Мадалинець В. В. Соціальна функція держави та права людини: механізм захисту в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск 1. С. 41-48.
- 25.Методологія наукових досліджень: Навч. посібник / за ред. В. П. Горина. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2023. 170 с.
- 26.Насібова О. В., Ляшко Д. Ю., Чемчикаленко Р. А., Шелест О. Л., Дяченко К. С. Фінансове регулювання соціального розвитку в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2021. № 6 (41). С. 182-190.
27. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
- 28.Петрушка О. В., Шулюк Б. С. Реалізація державного фінансового контролю в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 2. С. 81-83.

- 29.Пріхно І. М. Застосування світових тенденцій фінансування соціальної сфери в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 7. С. 322-327.
30. Про Державний бюджет України на 2026 рік. Закон України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/verkhovna_rada_ukhvalila_derzhavnii_biudzheth_ukraini_na_2026_rik-5455
31. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
32. Про місцеві державні адміністрації. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
33. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
34. Про соціальні послуги. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
- 35.Про утворення Національної служби здоров'я України. Постанова КМУ № 1101 від 27.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF#Text>
- 36.Сидор І. Інституційний вимір публічних фінансів: методологічні підходи. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 8. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/299/313>
- 37.Сидор І. П. Бюджетна політика у функціонуванні соціальної сфери: проблеми визначення ефективності. *Світ фінансів*. 2016. Випуск 3. С. 7-17.
- 38.Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 21. С. 85-89.
- 39.Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 156-168.
- 40.Сидор І. П., Коваль С. Л. Сталий розвиток територій та фінансова спроможність громад: сучасні виклики і перспективи. *Модерні фінанси:*

- глобальні виклики і сучасні тренди. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с.
41. Сидор І. П., Трусова Н. В. Освітня субвенція в контексті регулювання міжбюджетних відносин в Україні. *Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій*: Монографія / За ред. Л. Гур'янової, В. Цибакової; Братислава – Харків: ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 188 с. (С. 86-96). URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/52615/Monogr_Bratislava_2019.pdf
 42. Сидор І. П., Федак Ю. С. Фінансове забезпечення реалізації державної соціальної політики в контексті сучасних викликів у сфері публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 10. С. 122-129.
 43. Сидор І. П., Федак Ю. С., Білик В. Т. Державна фінансова політика як інструмент забезпечення соціального розвитку України: виклики, тенденції та пріоритети модернізації. *Економіка і суспільство*. 2025. № 81. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7007/6945>
 44. Сидор І. Фінансова політика держави: теоретичні аспекти та практична реалізація в Україні. *Світ фінансів*. 2009. Вип. 4 (21). С. 44-54.
 45. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A>
 46. Шулюк Б. Імпакт-інвестування як інноваційний концепт сталого розвитку держави: світові тренди та перспективи активізації в Україні. *Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди*: моногр. за ред. А. І. Крисоватого Тернопіль: ЗУНУ, 2024.
 47. Шулюк Б. Інвестиційна участь громадськості в реалізації проєктів державно-приватного партнерства. Дев'яті Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць м. Тернопіль, 17 листопада 2023 року. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/f9268143-4408-42e8-b2a3>
 48. Шулюк Б. Методика оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів державно-приватного партнерства: полеміка в науковому. *Вісник економіки*. 2022. № 4. С. 74-83.

49. Шулюк Б. С. Критерії результативності реалізації проєктів державно-приватного партнерства: специфіка визначення та використання. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/49682c9f-5cfe-4869-926b-b>
50. Шулюк Б. С. Розвиток фінансового механізму державно-приватного партнерства в Україні: моногр. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. URL: <https://scholar.google.com.ua>
51. Шулюк Б. С., Булавинець В. М. Практика та проблематика оцінювання результативності фінансових інструментів і важелів в процесі реалізації проєктів державно-приватного партнерства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 21. С. 59–65.
52. Шулюк Б. С., Петрушка О. В. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті реалізації пріоритетів державної фінансової політики. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Серія: Економіка. 2024. Т. 29. Вип. 3(101). С. 29-35.
53. Шулюк Б. С., Петрушка О. В. Світовий досвід використання ефективних форм та методів бюджетного фінансування інноваційної діяльності. *Менеджер*. 2018. Вип. 4. С. 31-37.
54. Шулюк Б. С., Ткачик Ф. П. Бюджетна підтримка проєктів державно-приватного партнерства: реалії світової та української практики. *Бізнес Інформ*. 2024. № 7. С. 378-385.
55. Шулюк Б., Дем'яник А., Кавецький В. Цифрова трансформація бюджетного процесу: український та міжнародний досвід. XI Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць. м. Тернопіль, 12 листопада 2025 року. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstream/159>
56. Шулюк Б., Снігур І. Етапи та інструменти цифрової трансформації фінансів. *Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків: збірн. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. Вчених (м. Тернопіль, 27 трав. 2025 р.)*. Ч. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 639 с.